PAWEŁ SZUTOW

S'ŁJYRBIHŁA CYR
WYMYSIÖERYŚA ŚPRÖH

FJY DY GRUSA ŁOÜT

PODRĘCZNIK DO NAUKI JĘZYKA WILAMOWSKIEGO
DLA DOROSŁYCH

S'ŁJYRBIHŁA CYR
WYMYSIÖERYŚA ŚPRÖH

FJY DY GRUSA ŁOÜT

PODRĘCZNIK DO NAUKI JĘZYKA WILAMOWSKIEGO
DLA DOROSŁYCH

Użytkowników podręcznika gorąco zachęcam do korzystania z innych publikacji do nauki języka wilamowskiego, które się już ukazały, w szczególności:

-*Wymysiöejer fibl (Justyna Majerska 2014)* – elementarz wilamowski, zawierający teksty w językach polskim i wilamowskim, opowiadający o wilamowskich legendach i zwyczajach oraz o historii Wilamowic;

-*Ynzer boümmüter (Carlo Ritchie 2014)* – pisana prostym językiem książeczka dla dzieci;

-*Ynzer jyśty wjytła (Tymoteusz Król, Justyna Majerska, Tomasz Wicherkiewicz 2015)* – słownik obrazkowy z najważniejszymi wyrazami do nauki;

-*Kuzwer. Frewer. Łahwer. ym Wymysiöeryśa (Tymoteusz Król, Justyna Majerska 2018)* – rozmówki polsko-wilamowskie z nagraniami;

-*Wymysoü ej ȧ śejny, kliny śtot. Gyśihta fu Wymysiöejyn yr wymysiöeryśa śpröh (Tymoteusz Król 2023)* – zbiór wilamowskojęzycznych opowieści Wilamowian na różnorodne tematy, każdy tekst opatrzony jest tłumaczeniem na język polski oraz kodem QR, który pozwala łatwo odtworzyć nagranie, dzięki czemu tekst możemy nie tylko przeczytać, ale też go odsłuchać.

Korzystając z wyżej wymienionych materiałów można poszerzyć swoje słownictwo oraz osłuchać się z językiem (wszystkie prócz *Ynzer jyśty wjytła* można łatwo znaleźć w Internecie). Podręcznik jest nastawiony głównie na lepsze zrozumienie struktury języka. Osoby zainteresowane akademickim opisem języka wilamowskiego odsyłam w pierwszej kolejności do prac Alexandra Andrasona oraz Tymoteusza Króla, przede wszystkim do *A Grammar of Wymysorys* (2016), z której korzystałem również układając ten podręcznik.

Paweł Szutow

PAWEŁ SZUTOW

S'ŁJYRBIHŁA CYR
WYMYSIÖERYŚA ŚPRÖH

FJY DY GRUSA ŁOÜT

PODRĘCZNIK DO NAUKI JĘZYKA WILAMOWSKIEGO
DLA DOROSŁYCH

WYDAWNICTWO CUM LAUDE
BIELSKO-BIAŁA – WILAMOWICE, 2024

Iceland Liechtenstein Norway grants

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Wspólnie działamy na rzecz Europy zielonej, konkurencyjnej i sprzyjającej integracji społecznej

Publikacja finansowana w ramach Programu Kultura ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz budżetu państwa

Opracowanie: Paweł Szutow

Korekta merytoryczna i konsultacje: Tymoteusz Król (Instytut Slawistyki PAN, Centrum Studiów Regionalnych Uniwersytetu Ostrawskiego)

Skład i projekt okładki: Daria Mróz

Egzemplarz bezpłatny

Copyright© Gmina Wilamowice, Copyright© Stowarzyszenie Wilamowianie

ISBN: 978-83-63904-86-9

Gmina Wilamowice

MUZEUM Kultury Wilamowskiej fu Wymysiöejer Kultür

Stowarzyszenie WILAMOWIANIE

SPIS TREŚCI

WSTĘP ORAZ PODZIĘKOWANIA 7

JAK KORZYSTAĆ Z PODRĘCZNIKA 8

I. WYMOWA I PISOWNIA WILAMOWSKA 9

II. PRZEDSTAWMY SIĘ I 14

- ODMIANA CZASOWNIKÓW REGULARNYCH I CZASOWNIKA BYĆ W CZASIE TERAŹNIEJSZYM 16
- ZAIMKI OSOBOWE 17
- BUDOWA PROSTEGO ZDANIA OZNAJMUJĄCEGO 17
- BUDOWA ZDANIA PYTAJĄCEGO 17
- TRYB ROZKAZUJĄCY 18
- GRZECZNOŚĆ JĘZYKOWA 18

III. PRZEDSTAWMY SIĘ II 19

- RODZAJNIKI 20
- CZASOWNIKI NIEREGULARNE 22

IV. CO SIĘ ROBI, BY BYĆ ZDROWYM? 23

- ŁĄCZENIE CZASOWNIKÓW ZE SOBĄ 24
- ZDANIA PRZECZĄCE 25
- ZAIMEK NIEOSOBOWY MȧA 26
- BUDOWA ZŁOŻONEGO ZDANIA OZNAJMUJĄCEGO 27

V. DZIENNIK MICHAŁA I 28

- NAZWY KOLORÓW 29
- PRZEDROSTKI CZASOWNIKÓW 30
- CZAS PRZESZŁY PROSTY 31

VI. BĘDZIE JUŻ GOTOWE 32

- PORY ROKU, MIESIĄCE I DNI TYGODNIA 33
- CZAS PRZYSZŁY 34
- TWORZENIE TRYBU PRZYPUSZCZAJĄCEGO 35
- WYRAZY ZŁOŻONE 35

VII. ROZMOWA PRZEZ TELEFON 36

- CELOWNIK 38
- UŻYCIE PRZYIMKÓW Z RODZAJNIKAMI, ZAIMKAMI WSKAZUJĄCYMI I DZIERŻAWCZYMI 38
- ODMIANA ZAIMKÓW OSOBOWYCH 39
- STRONA BIERNA 40

VIII. KTÓRA GODZINA? **41**
- LICZEBNIKI GŁÓWNE 42
- CZAS PRZESZŁY ZŁOŻONY (PERFEKT) I IMIESŁÓW UPRZEDNI 43

IX. DZIENNIK MICHAŁA II **44**
- LICZBA MNOGA 45
- RZECZOWNIKI Z LICZEBNIKAMI 47

X. JARMARK BOŻONARODZENIOWY **48**
- JĘZYK POTOCZNY 50
- PRZYMIOTNIKI 51
- LICZEBNIKI PORZĄDKOWE 53

XI. BOŻE NARODZENIE W WILAMOWICACH **54**
- PRZYSŁÓWKI 56
- CZASOWNIKI ZUŁA I DJEFA 57

TABELE GRAMATYCZNE **58**
- KONIUGACJA 59
  - ODMIANA CZASOWNIKÓW WŁAŚCIWYCH 59
  - STRONA BIERNA 62
  - ODMIANA CZASOWNIKÓW POSIŁKOWYCH 63
  - ODMIANA CZASOWNIKÓW MODALNYCH 65
- DEKLINACJA 67
  - PRZYPADKI 67
  - ODMIANA RZECZOWNIKÓW 68
  - RODZAJE RZECZOWNIKÓW 69
  - ODMIANA ZAIMKÓW 73
    - ZAIMKI WSKAZUJĄCE 73
    - ZAIMKI DZIERŻAWCZE 74
    - ZAIMKI PYTAJNE I WZGLĘDNE 76
    - RODZAJNIKI I ZAIMEK KȦ 78
    - ODMIANA ZAIMKÓW OSOBOWYCH 80
  - ODMIANA LICZEBNIKÓW 82
  - ODMIANA PRZYMIOTNIKÓW 82
  - STOPNIOWANIE PRZYMIOTNIKÓW 83

WSTĘP
ORAZ PODZIĘKOWANIA

Niniejszy podręcznik został napisany z myślą o wszystkich, którzy chcieliby nauczyć się podstaw języka wilamowskiego. Żywię nadzieję, że zarówno Czytelnik nastawiony na praktyczną naukę języka, jak też teoretyk – np. student, pragnący badać wilamowskojęzyczne teksty i opanować ten język przynajmniej biernie – znajdzie tu coś dla siebie. Wierzę, że w przyszłości powstaną kolejne publikacje, które umożliwią kontynuację nauki.

Podręcznik ten nie powstałby bez pomocy Wilamowian, którzy cierpliwie tłumaczyli mi zasady własnego języka – *zu łang, do zy höt oü májny gywiöda*. Szczególnie wdzięczny jestem pani *Helenie Bibowej (Płaćnik-Helka)*, świętej pamięci *Annie Fox (Lüft-Nüśka)* oraz *Tymoteuszowi Królowi (Tiöma fum Dökter)*, bez którego wsparcia merytorycznego oraz korektorskiego, jak też wielu życzliwych rad, ten podręcznik nie miałby obecnego kształtu. Dziękuję również *Darii Mróz* za cenne uwagi i pomoc we wdrażaniu zmian w trakcie składu niniejszej publikacji.
Göt bycoł's jüh!

JAK KORZYSTAĆ
Z PODRĘCZNIKA?

Podręcznik podzielony jest na XI lekcji. Każda z nich, nie licząc pierwszej (Wymowa i pisownia wilamowska), ma taką samą strukturę: na początku tekst wprowadzający nowe słownictwo i gramatykę, później tłumaczenie wprowadzanych wyrazów, na końcu zaś – objaśnienia gramatyczne. Rozpoczynając pracę z każdą lekcją, należy przeczytać tekst oraz spróbować samodzielnie go przetłumaczyć, jednocześnie przerabiając część gramatyczną, żeby lepiej zrozumieć występujące w tekście konstrukcje. Później własne tłumaczenie można porównać z kluczem. Na końcu podręcznika znajdują się Tabele gramatyczne, do których Czytelnik zostaje odesłany w poszczególnych lekcjach. Z Tabel można również korzystać samodzielnie, próbując układać własne teksty w języku wilamowskim oraz chcąc szybko sprawdzić odmianę jednego z częściej używanych wyrazów.

Do podręcznika planowane jest wydanie zeszytu z ćwiczeniami oraz słowniczkiem wilamowsko-polskim, zawierającym wszystkie używane w lekcjach wyrazy.

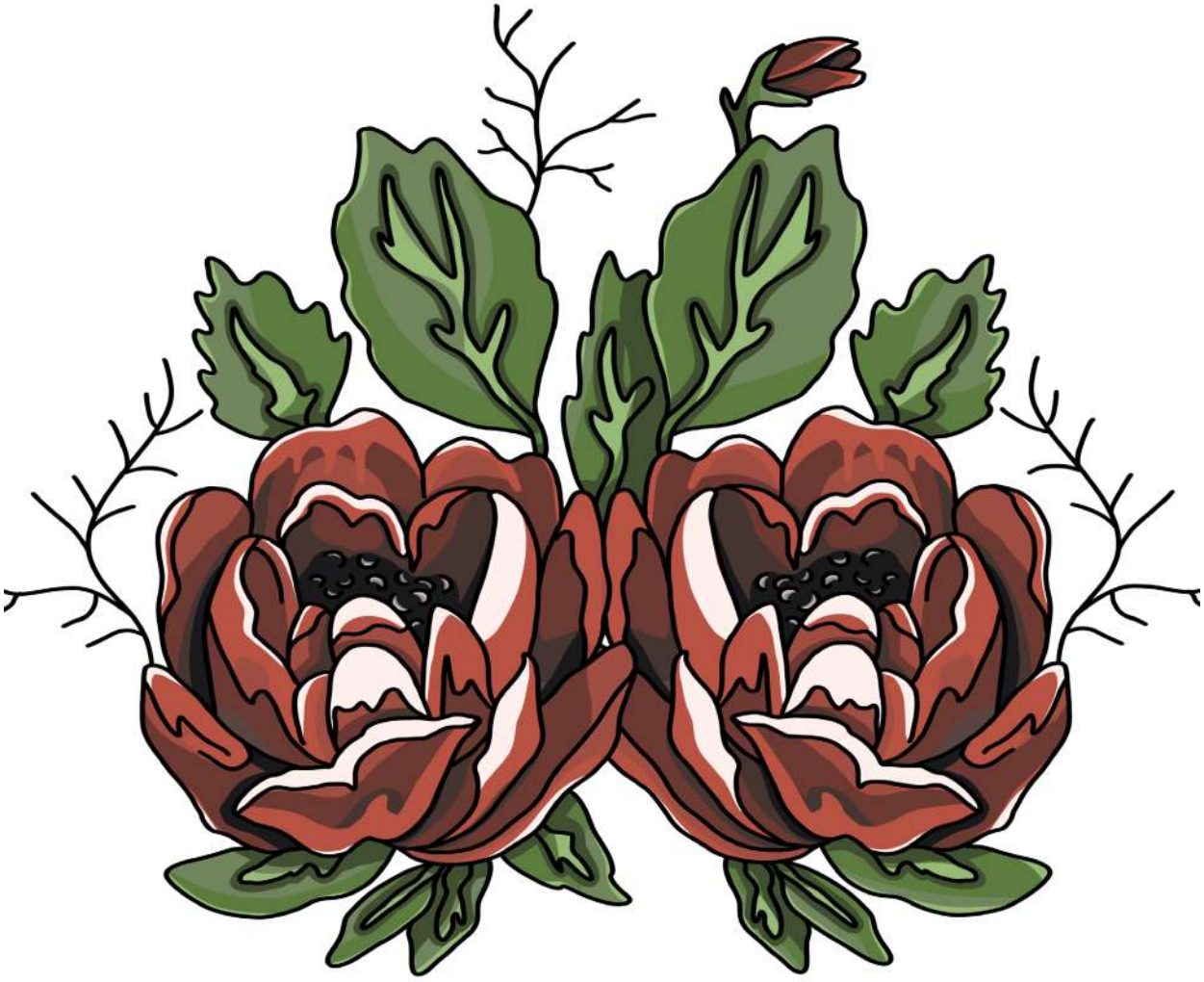

I. DY WYMYSIÖEJER OÜSŚPRÖH ÀN DY ŚRÀJWWÀJZ
I. WYMOWA I PISOWNIA WILAMOWSKA

Ortografia wilamowska, w postaci przedstawionej w tym podręczniku, została opracowana przez Tymoteusza Króla. Obecnie jest to jedyna pisownia, wykorzystywana zarówno przez użytkowników jak też badaczy języka wilamowskiego. W swojej istocie opiera się na tradycjach ortograficznych niemieckiej i polskiej (w tym na odmianie slawistycznego alfabetu fonetycznego). Wpływ na nią miała też pisownia używana przez wilamowskiego poetę Józefa Garę.

Alfabet wilamowski składa się z 33 liter, 7 dwuznaków i 1 trójznaku:

Àà Aa Bb Cc Ćć Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Łł Mm Nn Ńń Oo Öö Pp Rr Ss Śś Tt Uu Üü Ww Xx Yy Zz Źź Żż

dz dź dż ng iö oü öe

iöe

Poniżej pokrótce omówiona zostanie wymowa dźwięków, reprezentowanych przez poszczególne grafemy (akcentując przede wszystkim różnice, które zachodzą między wilamowskim a polskim, gdyż wiele liter – np. *T t*, *D d* bądź *P p* – oddaje dźwięki wymawiane w obu językach identycznie lub prawie identycznie) wraz z wybiórczymi uwagami dotyczącymi pisowni. Zadaniem podręcznika jest dotarcie do jak najszerszego grona zainteresowanych nauką języka wilamowskiego, brak w nim zatem specjalistycznej transkrypcji fonetycznej.

À à Zasadniczo czytamy jak polskie *a*, w wilamowskim jest jednak nieco wyższe, podobne do *a* w polskich wyrazach *jajo*, *przyjaciel*, bywa długie (np. w wyrazie ***àner*** ‘jeden’), albo krótkie (***àna*** ‘i, oraz’);

A a Oddaje dwa dźwięki:

1) kiedy jest akcentowane, brzmi jak dźwięk pośredni między polskimi *a* a *o*, bywa długi (np. ***gan*** ‘dawać’) albo krótki (jak w wyrazie ***maha*** ‘robić’): porównać go można do węgierskiego *a* w wyrazie ***magyar*** lub tzw. „a ścieśnionego” czy „pochylonego”, spotykanego jeszcze w niejednej polskiej gwarze: wymówić je można, układając wargi tak, jakby się chciało wymówić polskie *a*, a język – jakby się chciało wymówić *o*,

2) kiedy nie jest akcentowane (zazwyczaj kiedy znajduje się na końcu wyrazu, np. ***maha***), wymawia się je bliżej polskiego *a* niż *o*;

B b Jak polskie *b* (np. ***dy bol*** ‘piłka’); warto tu zwrócić uwagę na to, że w wyrazach rodzimych *-b-* w pozycji między dwoma samogłoskami (też tam, gdzie kiedyś istniała samogłoska, ale we współczesnym wilamowskim zanikła) przechodzi w *-w-*: ***dy bow*** ‘baba’, ***gröb*** ‘gruby’ > ***grywer*** ‘grubszy’ itp.

C c Jak polskie *c*, z tą tylko różnicą, że połączone z *i* nigdy nie jest wymawiane jak *ć*: wyraz ***cin*** ‘ciągnąć’ zatem wymówimy jako *c-in*, nie zaś ~~*ćin*~~;

Ć ć Oddaje dźwięk pośredni między polskim *ć* a *cz*, podobnie jak w polskim wyrazie *czipsy* (np. ***der menć*** ‘człowiek’);

D d Jak polskie *d* (np. ***der dökter*** ‘doktor, lekarz’);

E e Oddaje trzy dźwięki:

1) dźwięk jak polskie *e* w wyrazie *te*, bywa krótkie (np. ***cwe*** ‘dwa’), albo długie (np. ***s’e*** ‘jajko’),

2) „e ścieśnione” (bywa długie, np. ***der bilet*** ‘bilet’ lub krótkie, np. ***eta*** ‘teraz’), w polskim przypomina dźwięk *e* w wyrazie *jej*, albo tzw. „e pochylone” lub „ścieśnione”, obecne jeszcze w wielu gwarach polskich: dźwięk pośredni między *e* a *y* – pojawia się tylko w pozycji akcentowanej, bywa krótki albo długi;

3) oraz krótkie *e*, *szwę (ə)** , tj. krótki dźwięk bez wyraźnej artykulacji, przypominający *e* (np. ***der foter*** ‘ojciec’) – pojawia się tylko w pozycji nieakcentowanej;

F f Jak polskie *f* (np. ***s’fi*** ‘bydło, zwierzę’);

G g Jak polskie *g* (np. ***gan*** ‘dać’, ‘chętnie, z ochotą’);

H h Oddaje kilka dźwięków w zależności od pozycji w wyrazie:

1) na początku wyrazu przypomina niemieckie *h* w wyrazie *haben* (np. ***hon*** ‘mieć’), jeśli po nim następuje *i* lub *ü* – delikatnie się zmiękcza (np. ***har his*** ‘on miał na imię’),

2) między *a*, *o*, *u* lub po nich na końcu wyrazu, przypomina polskie *ch* (np. ***maha*** ‘robić’),

3) w sąsiedztwie *i, ü, j, iö, iöe* a czasem też *y* i *e* zmiękcza się (np. ***mih*** ‘mnie’, ***s’tüh*** ‘sukno, chusta’, ***diöh*** ‘przez’, ***ćehyś*** ‘czeski’, ***der tájh*** ‘staw’) i przypomina półmiękkie polskie *ch* we frazie *ich interes*;

I i Podobnie jak w polskim, z tą różnicą, że może być długie (np. ***cin*** ‘ciągnąć’) lub krótkie (np. ***dih*** ‘cię’);

J j Podobnie jak w polskim (np. ***jok*** ‘tylko’), z tą różnicą, że litery tej używa się też do miękczenia spółgłosek, podobnie jak *i* w języku polskim (np. ***s’mákja*** ‘dziewczyna’), wyjątek stanowi tu wyraz ***s’giełd*** ‘pieniądze’, który zwyczajowo zapisywany jest z *i* zamiast *j* (tj. nie ~~*gjełd*~~); łączy się też z samogłoskami, tworząc dyftongi: *oj*, *ej*, *áj*, *jy*, *je* (np. ***s’gycojg*** ‘narzędzie’, ***mej*** ‘więcej’, ***zájn*** ‘być’, ***der wjyt*** ‘gospodarz’, ***har wje weła*** ‘chciałby’);

K k Jak polskie *k* (np. ***kuza*** ‘mówić’);

L l Jak polskie *l* (np. ***dy śül*** ‘szkoła’);

Ł ł Jak polskie *ł* (np. ***łaha*** ‘śmiać się’);

M m Jak polskie *m* (np. ***dy müm*** ‘ciocia’);

N n Jak polskie *n* (np. ***dy nun*** ‘zakonnica’);

Ń ń Jak polskie *ń*, pojawia się w zapożyczeniach (np. ***der śjerpjyń*** ‘sierpień’);

O o Oddaje dwa dźwięki:

1) krótkie *o*, przypominające *o* w niemieckim wyrazie *offen*, albo otwarte polskie krótko wymówione *o* (np. ***dy rot*** ‘szczur’),

2) długie *o*, nieco bardziej napięte (można je porównać do niemieckiego *o* w wyrazie *ohne*) od poprzedniego (np. ***ony*** ‘bez’);

Ö ö W brzmieniu przypomina niemieckie *ö*, bywa długie (np. ***dö*** ‘tutaj’), albo krótkie (np. ***har höt*** ‘on ma’) wymówić je możemy, układając język i szczękę jak do wymowy *e*, a usta jak do wymowy *o*;

P p Jak polskie *p* (np. ***der pot*** ‘ojciec chrzestny’);

R r Jak polskie *r*, w wymowie starszych Wilamowian zlewa się często ze *szwą*, jeśli występuje po niej (np. ***der foter*** ‘ojciec’ mogło być wymówione prawie jak *dr fotr*);

S s Jak polskie *s*, z tą tylko różnicą, że połączone z *i* nigdy nie wymawia się jako *ś*: wyraz ***dresik*** ‘trzydzieści’ czytamy jako *dres-ik*, nie zaś ~~*dreśik*~~; czasem połączenie *r* z *s* daje *ś* (np. ***mahwy’ś!*** < *mahwer* + *’s* ‘zróbmy to!’);

Ś ś Oddaje dźwięk pośredni między polskim *ś* a *sz*, podobnie jak w polskim wyrazie *suszi* (np. ***śejn*** ‘piękny’);

T t Jak polskie *t* (np. ***trynkja*** ‘pić’);

U u Jak polskie *u*, z tym, że bywa długie (np. ***der uwa*** ‘piec’) lub krótkie (np. ***der bozum*** ‘miotła’) – dłuższe jest nieco bardziej ścieśnione od krótkiego;

Ü ü W brzmieniu przypomina niemieckie *ü*, bywa długie (np. ***dy hün*** ‘kura’), albo krótkie (np. ***der hüt*** ‘czapka, kapelusz’) – wymówić je możemy, język i szczękę układając jak do wymowy *i* lub *y*, a usta jak do wymowy *u*; litera ta może oddawać też dyftong *üə*, tj. *ü* i *szwę* (bardzo krótkie *e*), pojawia się tam, gdzie kiedyś (etymologicznie) w sylabie zamkniętej* po samogłosce występowało *r* (np. w wyrazie ***dy füm*** ‘forma, kształt’, porównaj niemieckie *die Form*);

W w Jak polskie *w*, z tą jednak różnicą, że w wymowie starszych Wilamowian *w* po spółgłoskach bezdźwięcznych zachowuje dźwięczność, tj. wyrazów takich jak ***świöec*** ‘czarny’, ***twiöek*** ‘twaróg’, ***cwe*** ‘dwa’ nie wymawiałoby się ~~*śfiöec, tfiöek, cfe*~~ (podobnie jak w polskim wyrazy *kwiat* czy *twaróg* wymówimy *kfiat* i *tfaruk*), tylko z dźwięcznym *w*: ***świöec, twiöek, cwe***;

X x Odpowiada *ks*, używane jest w zapożyczeniach lub nazwisku *Fox* oraz nazwie państwa ***Xina*** ‘Chiny’ oraz nazwach pochodnych: ***xinyś*** ‘chiński’, ***der Xinćyk*** ‘Chińczyk’;

Y y Oddaje trzy dźwięki:

1) krótki dźwięk, zbliżony do polskiego *y* (np. ***byt śejn*** ‘proszę’),

2) długi dźwięk, przypominający napięte długie *e* (jak w wyrazie ***der bilet*** ‘bilet’), ale bardziej ścieśnione tj. bliższe *y* (np. ***dy yter*** ‘żmija, wąż’)

3) oraz *szwę* – patrz 3 dźwięk oddawany przez literę *E e* – (np. ***gymaht***).

Z z Jak polskie *z*, z tą tylko różnicą, że połączone z *i* nigdy nie wymawia się jak *ź*: wyraz ***ziöen*** ‘powiedzieć’ czytamy jako *z-iöen*, nie zaś ~~*źiöen*~~;

Ź ź Oddaje dźwięk pośredni między polskim *ź* a *ż*, podobnie jak w polskim wyrazie *reżim*, pojawia się głównie w zapożyczeniach (np. ***dy küräź*** ‘śmiałość, odwaga’), w wyrazach rodzimych tylko w miejscu, gdzie kiedyś (etymologicznie) występowało połączenie *r* i *z* (por. wilamowskie ***gyhüźum*** ‘posłuszny’ a niemieckie *gehorsam* lub ***byśanktwe’ży*** < ***byśanktwer zy*** ‘poczęstowaliśmy ją’);

Ż ż Jak polskie *ż* (choć czasem bywa wymawiane jak wilamowskie *ź*), pojawia się tylko w zapożyczeniach (np. ***der wżeśjyń*** ‘wrzesień’, ***pożät*** ‘ciągle’);

dz Jak polskie *dz*, występować może wyjątkowo, w zapożyczeniach z polskiego (np. ***dy bryndz*** ‘bryndza’);

dź Oddaje dźwięk pośredni między polskim *dź* a *dż*, podobnie jak w polskim wyrazie *dżinsy*, pojawia się głównie w zapożyczeniach (np. ***der dźjada*** ‘dziadek’);

dż Jak polskie *dż* lub *drz* (choć czasem bywa wymawiane jako wilamowskie *dź*), pojawia się tylko w zapożyczeniach (np. ***der dżem*** ‘dżem’, ***Andżejkja*** ‘Andrzejki’);

ng Wymawiane z reguły jako tzw. „n tylnojęzykowe”, tj. jak angielskie i niemieckie *ng*, podobnie brzmi też polskie *n* w wyrazie *bank* (np. ***fanga*** ‘złapać’), bywa wymawiane jako dwa osobne dźwięki (czyli jak *nk*) w wielu wyrazach zakończonych na *ng*, np. wyrazy ***s’hung*** ‘miód’, ***der ryng*** ‘pierścień, krąg, rynek’ czy ***der kyng*** ‘król’ wymówimy jako *s’hunk, der rynk, der kynk* (ale ***har ging*** ‘szedł, poszedł’ już jako *ging*);

iö Brzmi właściwie jak *jö* (przez wpływ joty wymowa *ö* tu zbliża się do *ü*), ten dwuznak nigdy nie pojawia się na początku wyrazu;

öe Dyftong, składający się z dźwięku pośredniego między *ö* a *ü*, po którym następuje krótkie *e* (np. ***dy öet*** ‘rodzaj’), ten dwuznak zapisuje się tylko na początku wyrazu;

oü Dyftong, który w wymowie niektórych użytkowników brzmi jak *aü,* niektórych jako *oü*, a niektórych – *oj* (np. ***Wymysoü*** ‘Wilamowice’);

hs W wymowie niektórych Wilamowian brzmi jak *ks*, w wymowie zaś innych – jak *hs* (np. ***wahsa*** ‘rosnąć’);

iöe W pozycji nieakcentowanej bądź w wymowie szybkiej (i/lub niestarannej) wymawiany jako dyftong (odpowiadający omówionemu powyżej *öe*), pod akcentem zaś – tryftong, brzmiący prawie jak dyftong *öe*, tylko z bardzo krótkim *ü* na początku: *ᵘöe* (np. ***dy wiöer*** ‘towar, materiał’), nigdy nie zapisuje się go na początku wyrazu.

Podobnie jak w języku polskim, **spółgłoski właściwe*** dźwięczne na końcu wyrazu tracą dźwięczność, czyli wyrazy ***dy bow*** ‘kobieta’, ***dy noz*** ‘nos’ i ***der dib*** ‘złodziej’ wymawiane będą jako *dy bof, dy nos* i *der dip* odpowiednio. Tak samo, jak po polsku *chleb* wymawiamy z bezdźwięcznym *-p: chlep*.

Jeśli w języku polskim jeden wyraz kończy się spółgłoską właściwą (nieważne, dźwięczną czy bezdźwięczną), a drugi rozpoczyna spółgłoską właściwą dźwięczną, obydwie są dźwięczne, np.: *chleb Grzegorza* i *kot Bartka* wymówimy jako *chleb Grzegorza* oraz *kod Bartka*, czyli nagłosowa spółgłoska dźwięczna drugiego wyrazu udźwięcznia wygłosową spółgłoskę wyrazu pierwszego. To nazywamy **udźwięcznieniem wstecznym**. W języku wilamowskim zaś często** zachodzi proces odwrotny, zwany **ubezdźwięcznieniem postępowym**, czyli – gdyby reguły języka wilamowskiego zastosować do języka polskiego – mówilibyśmy *chlep Krzegorza* i *kot Partka*. Dla przykładu: ***mahst*** ‘robisz’ + ***dy*** ‘ty’ = ***mahsty*** ‘robisz’, a nie ~~*mahzdy*~~; ***mah*** ‘rób’ + ***że*** ‘że’ = ***mahże*** (wymówione *mahśe*) ‘róbże!’. Zachowują się tak też wyrazy złożone: ***der dib*** ‘złodziej’ + ***der zak*** ‘worek’ = ***der dibzak*** ‘kieszeń’, wymówimy ten wyraz jako *dipsak*.

W wymowie wilamowskiej raczej nie ma podwójnych spółgłosek (np. jak w polskim wyrazie *wanna*), a więc ***tag án naht*** ‘dzień i noc’ przeczytamy jako *tag á naht*, ***der śtrimikjerrök*** ‘pasiata spódnica’ – jako *der śtrimikjerök*, ***myt dam*** ‘z tym’ – jako *mytam* itp. Spółgłoski podwójne mogą pojawiać się w zapożyczeniach z polskiego.

Akcentowane samogłoski wilamowskie mogą być albo długie, albo krótkie, co może wpływać na znaczenie wyrazu por. ***dy cyn*** ‘zęby’ z długim *y*, ***dy cyn*** ‘palce u nogi’ z krótkim *y* (jak widać, ortografia nie zaznacza długości/krótkości samogłoski). Nieakcentowane zaś – tylko krótkie, chyba że pada na nie akcent sekundarny (wtórny), np. wyraz ***ogan*** ‘podać, zwrócić’ wymówiony starannie ma dwa akcenty (główny na *o*, sekundarny – nieco słabszy – na *a*) i dwie długie samogłoski.

Akcent w języku wilamowskim w odróżnieniu od języka polskiego nie pada głównie na jedną ustaloną sylabę (w polskim jest to z reguły sylaba przedostatnia), tylko w różnych wyrazach padać może na różne sylaby (często jest to pierwsza sylaba w rdzeniu danego wyrazu, od tej reguły są jednak bardzo liczne wyjątki); poprawne akcentowanie w języku wilamowskim jest ważne, dlatego że czasem różnicuje znaczenie wyrazów, por. np.: ***ˈegjyn*** ‘rechotać’ a ***regjˈyn*** ‘rządzić’ (akcent oznaczony jest symbolem ˈ przed akcentowaną samogłoską). Akcent prawie zawsze pada na tę samą sylabę niezależnie od formy wyrazu, np.: ***s’kˈynd*** ‘dziecko’, ***dy kˈyndyn*** ‘dzieci’ – wyjątki od tej reguły nie są liczne (za przykład może posłużyć tu wyraz ***der Cˈejgon*** ‘Cygan, Rom’ ***dy Cygˈon*** ‘Cyganie, Romowie’).

W pisowni wilamowskiej szeroko używany jest apostrof (’), żeby zapisać wyrazy w formie skróconej, nieakcentowanej (np. ***á’höt’s*** = ***har höt ejs*** ‘on to ma’).

Interpunkcja wilamowska zasadniczo bazuje na polskiej.

**Spółgłoski właściwe, tj. wszystkie oprócz r, l, ł, m, n, ń, j (które nazywane są spółgłoskami sonornymi).*
*** Często, dlatego że pod wpływem polskim wielu Wilamowian mówi z ubezdźwięcznieniem wstecznym.*

II. ŚTEŁWER YNS FÜR I
II. PRZEDSTAWMY SIĘ I

s'Jüśa: Fercȧj, wi hȧsty?

der Myhuł: Yhy bej Myhuł. Ȧ wi hȧst dü?

s'Jüśa: Yhy hȧs Jüśa.

der Myhuł: Skiöekumt, Jüśa! Mił dih kena cy łjyn!

s'Jüśa: Mił dih kena cy łjyn, Myhuł! Fu wu bysty?

der Myhuł: Yhy bej fu Wymysoü, yhy bej ȧ gyśliöener Wymysiöejer, yhy wön ȧn at dö. Ȧn dü?

s'Jüśa: Yhy bej fu Błan, yhy bej ȧ Pulk, yhy gej y dy śül uf dy Byłc. Yta łjy yh zih wymysiöeryś.

der Myhuł: Gejsty yta ny ys Gymȧncentrum fur Erbśoft ufȧ śpröhkurs?

s'Jüśa: Ju! Yhy gej diöt grod!

der Myhuł: Gejwer cyzoma! Yhy wȧ, wu dos ej.

s'Jüśa: Oju! Dank śejn!

WJYTŁA
SŁÓWKA

fercȧjn	wybaczać	**wönn**	mieszkać
fercȧj	wybacz, przepraszam	**yh wön**	mieszkam
wi	jak	**ata**	pracować
hȧsa	mieć na imię	**yh at**	tu: pracuję
dü hȧst	masz na imię	**dö**	tutaj
yh hȧs	mam na imię	**ȧn/ȧna**	i, oraz
wi hȧsty?	jak masz na imię?	**dü**	ty
yhy	ja	**Błan**	Bielany
zȧjn	być	**dy Pulk**	Polka
bej	tu: jestem	**dy Pulkja/Pylkja**	Polki
skiöekuma	witać	**der Pöła**	Polak
skiöekumt	cześć, witaj, witajcie	**dy Pöła**	Polacy
mił dih kena cy łjyn	miło cię poznać	**gejn**	iść
fu wu	skąd	**gejwer**	tu: chodźmy
fu	z (kierunek), od, o	**y**	w, do
Wymysoü	Wilamowice	**dy śül**	szkoła
der Wymysiöejer	Wilamowianin	**dy śiln**	szkoły
dy Wymysiöejyn	Wilamowianie	**y dy śül**	do szkoły
dy Wymysiöejeryn	Wilamowianka	**uf**	na
dy Wymysiöejeryna	Wilamowianki	**dy Byłc**	Bielsko

uf dy Byłc	do Bielska	**dy śpröh**	język
dy Bejł	Biała	**dy śpröha**	języki
yt/yta	teraz	**diöt**	tam
łjyn zih	uczyć się	**grod**	akurat, właśnie
wymysiöeryś	wilamowski	**cyzoma**	razem
ny	nie	**wysa**	wiedzieć
dy gymản, s'gymản	gmina	**yh wả**	wiem
dy gymảna	gminy	**wu**	tu: gdzie
dy erbśoft	dziedzictwo	**dos ej**	to jest
s'Gymảncentrum fur Erbśoft	Gminne Centrum (Zachowania) Dziedzictwa (Kulturowego)	**oju**	o tak
		dank śejn	dziękuję

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

J: Przepraszam, jak masz na imię? **M:** Jestem Michał. A ty jak masz na imię? **J:** Mam na imię Justyna. **M:** Witaj, Justyno! Miło cię poznać! **J:** Miło cię poznać, Michale! Skąd jesteś? **M:** Jestem z Wilamowic, jestem bitym (tj. prawdziwym) Wilamowianem, mieszkam tu i pracuję. A ty? **J:** Jestem z Bielan, jestem Polką, chodzę do szkoły w Bielsku. Teraz uczę się wilamowskiego. **M:** Nie idziesz teraz do Centrum Zachowania Dziedzictwa na kurs językowy? **J:** Tak! Właśnie tam idę! **M:** Chodźmy razem! Wiem, gdzie to jest. **J:** O tak! Dziękuję!

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

ODMIANA CZASOWNIKÓW REGULARNYCH I CZASOWNIKA BYĆ
W CZASIE TERAŹNIEJSZYM

Bezokoliczniki w języku wilamowskim kończą się na ***-a*** (np. ***hása*** ‘mieć na imię’) lub ***-n*** (np. ***łjyn (zih)*** ‘uczyć (się)’).

yhy/yh mah, łjy zih, wön – ja robię, uczę się, mieszkam	**wjyr maha, łjyn zih, wönn** – my robimy, uczymy się, mieszkamy
dü mahst, łjyst zih, wönst – ty robisz, uczysz się, mieszkasz	**jyr maht, łjyt zih, wönt** – wy robicie, uczycie się, mieszkacie
har maht – on robi **zej łjyt zih** – ona uczy się **ejs wönt** – ono mieszka	**zej maha, łjyn zih, wönn** – oni/one robią, uczą się, mieszkają

Jeśli czasownik kończy się na ***-yn***, ale akcent nie pada na tę końcówkę, wówczas **w 1 os. lp.** musimy zamienić ***-yn*** na ***-er***: ***ráhyn*** ‘liczyć’ – ***Yhy ráher***, ale: ***Dü ráhyst, Har ráhyt*** itp. (tj. w innych liczbach i osobach regularnie); ***ferbesyn*** ‘poprawiać’ – ***Yh ferbeser***; ***ferhyndyn*** ‘przeszkadzać’ – ***Yh ferhynder*** itp.

Czasowniki zakończone na ***-án*** (prócz czasownika ***fán*** ‘czyścić, bić, obierać ziemniaki’) są zapożyczeniami z polskiego i na tę końcówkę zawsze pada akcent: ***ćeśˈán zih*** ‘cieszyć się’, ***báwjˈán*** ‘bawić’, ***filmowˈán*** ‘filmować’.

Czasownik ***zájn*** (być) odmienia się nieregularnie:

Yhy	**bej** ja jestem	**Wjyr**	**zájn** my jesteśmy
Dü	**byst** ty jesteś	**Jyr**	**zájt** wy jesteście
Har **Zej** **Ejs**	**ej** on/ona/ono jest	**Zej**	**zájn** oni/one są

ZAIMKI OSOBOWE

Yhy/yh, ’h	ja	**Wjyr/wer**	my
Dü/dy, -ty	ty	**Jyr/der/-er**	wy
Har/’å **Zej/zy** **Ejs/’s**	on ona ono	**Zej/zy**	oni/one

Po lewej stronie (przed /) są pokazane pełne formy zaimków, takie na które pada akcent, po prawej – takie, które są nieakcentowane (formy krótsze, zredukowane).

BUDOWA PROSTEGO ZDANIA OZNAJMUJĄCEGO

Budowa prostego zdania oznajmującego w języku wilamowskim jest nieco sztywniejsza niż w języku polskim.

W odróżnieniu od polskiego, w zdaniu wilamowskim zawsze występuje podmiot, m.in. **zaimki osobowe** (***yhy, dü, har*** itd.), np. ***yhy gej*** na polski tłumaczymy jako ‘idę’ lub ‘ja idę’. Gdyby powiedzieć samo ***gej*** (bez ***yhy***), oznaczałoby to ‘idź!’ raczej niż ‘idę’. Kiedy mówimy *pada* (o deszczu), na wilamowski przetłumaczymy to jako ***s’ránt*** dosł. ‘ono pada’.

Orzeczenie (czasownik w formie osobowej) występuje zasadniczo na drugim miejscu w zdaniu, np.:

Der Myhuł ej å Wymysiöejer. – Michał jest Wilamowianem.
Har ån zej zåjn gyśpona. – On i ona są przyjaciółmi.
Yta gej yh y dy śül. – Teraz idę do szkoły.

BUDOWA ZDANIA PYTAJĄCEGO

Pytania można tworzyć na trzy sposoby:

1) Używając pytajników np.: ***war?*** ‘kto?’, ***wos?*** ‘co?’, ***wu/wun?*** ‘gdzie, dokąd?’, ***fu wu?*** ‘skąd?’ ***wen?*** ‘kiedy?’ (***wen*** oznacza też ‘jeśli’), ***wi?*** ‘jak?’ ***fyrym?*** ‘dlaczego?’. Wtedy czasownik występuje bezpośrednio po słowie pytającym:

Fyrym gejt zy y dy śül? – Dlaczego ona idzie do szkoły?
Wun wönt’å? – Gdzie on mieszka?

2) Zamieniając miejscami podmiot i orzeczenie (tzn. przez inwersję):

Gejt zy y dy śül? – Czy ona idzie do szkoły?
Wönt’å y Wymysoü? – Czy on mieszka w Wilamowicach?

3) Na początku zdania – podobnie jak w polskim – można użyć słówka pytajnego *czy*, które ma w języku wilamowskim postać ***cy*** (słówko to ma też inne znaczenia, ale o nich później). Wtedy po ***cy*** występuje wyraz, o który pytamy:

Cy gejt zy y dy śül, cy ny? – Czy idzie ona do szkoły, czy nie?

Cy zej gejt y dy śül? – Czy ona idzie do szkoły?

Cy y dy śül gejt zy? – Czy do szkoły ona idzie?

Jeśli po czasowniku występuje ***wer*** (forma nieakcentowana zaimka ***wjyr*** 'my'), „zjada" ono końcówkę czasownika:

Wjyr maha ty. – Robimy herbatę.

Mahwer ty? – Robimy herbatę?

TRYB ROZKAZUJĄCY

Inwersja (ale już nie z intonacją pytającą, tylko twierdzącą) pozwala nam również na tworzenie **zdań życzących, rozkazujących (tryb rozkazujący) w 1 os. lm.** (***wjyr*** – my), porównaj:

Mahwer dos? – Robimy/zrobimy to?

Mahwer dos! – Róbmy/zróbmy to!

Tryb rozkazujący czasowników regularnych **w 2 os.** (***dü*** – *ty* oraz ***jyr*** – *wy*) tworzymy w sposób następujący:

Mah dos ȧn gej! – Rób/zrób to idź!

Maht dos ȧn gejt! – Róbcie to i idźcie! Niech pan/pani to zrobi i idzie!/Niech państwo to zrobią i idą!

Do rozkaźnika w języku wilamowskim często dodaje się partykułę wzmacniającą ***że*** (por. polskie *że*):

Mahże dos! – Zróbże to!

Mahtże dos! – Zróbcież to!

Między partykułą ***że*** a czasownikiem stać może dopełnienie w postaci zaimka osobowego, np.:

Łö mejh że dos maha! – Pozwólże mi to zrobić!

Ziöe mer że dos śun! – Powiedzże mi to już!

Ny fjet dih że! – Nie bójże się!

GRZECZNOŚĆ JĘZYKOWA

Kiedy zwracamy się do kogoś **per pan/pani** w języku polskim, w wilamowskim będziemy mówili do takiej osoby **per wy** (***jyr***) oraz używali wyrazów ***feter*** 'wujku' i ***mümy**** 'ciotko, ciociu':

Wönter y Wymysoü? – Mieszka pan/pani w Wilamowicach?/Mieszkają państwo w Wilamowicach?

Jyr zȧjt mił! – Jest pan/pani miły/miła!/Są państwo mili!

Wu gejter, mümy? – Dokąd pani idzie?/Dokąd ciocia idzie? (dosł. Dokąd idziecie, ciotko?)

Jyr odpowiada też polskiemu *wy*, stąd powyższe zdania wilamowskie można przetłumaczyć też jako: Mieszkacie w Wilamowicach? Jesteście tacy mili/takie miłe!

Jest to jeden z niewielu rzeczowników w języku wilamowskim, mających formę wołacza (w mianowniku jest to **dy müm – ciotka). Wykaz takich rzeczowników można znaleźć w rozdziale ODMIANA RZECZOWNIKA w tabelach gramatycznych.*

III. ŚTEŁWER YNS FÜR II
III. PRZEDSTAWMY SIĘ II

der Myhuł: Wjyr zȧjn śun dö!

s'Jüśa: Wun wyłsty zyca?

der Myhuł: Diöt ys's güt. Zisty dos mȧkja? Ejs ej mȧj koleżanka – s'Nüśa.

s'Jüśa: Skiöekumt, Nüśa! Yhy bej Jüśa. Mił dih kena cy łjyn!

s'Nüśa: Skiöekumt! Mił dih kena cy łjyn, Jüśa!

der Myhuł: Ȧ di baba dö ej…

s'Jüśa: Güter öwyt, yhy hȧs Jüśa, mił jüh kena cy łjyn! Wi hȧster?

Dy Helka-müm: Güter öwyt, mȧkja! Łjysty dih wymysiöeryś? Wi śejn! Yhy hȧs Helćü.

der Myhuł: Oju, dos ej ynzer Helka-müm. Zisty dan kłopa, wo yt dö kymt? Dos ej der Piöel-śiłer, har łjyt yns wymysiöeryś.

der Piöel: Skiöekumt oły! Dos ej dy jyśty lekcyj fur wymysiöeryśa śpröh. Yhy bej ojer śiłer. Hoüt łjywer yns łaza ȧn śrȧjwa…

s'Jüśa: Myhuł, hösty ȧ łangśrȧjwer?

der Myhuł: Ju, byt śejn.

s'Jüśa: Dank śejn! Yhy ga der ȧ łangśrȧjwer cyryk, wen dy lekcyj zih ent.

WJYTŁA
SŁÓWKA

śun	już
weła	chcieć
wyłsty	chcesz
zyca	siedzieć
diöt	tam
ys's güt	jest dobrze
zan	widzieć
zisty	widzisz
dos	to
s'mȧkja	dziewczyna
dy mȧkja	dziewczyny
mȧj	mój, moja, moje
dy koleżanka	koleżanka
dy koleżankja	koleżanki
di	ta
dy baba	babcia
dy baba	babcie
güter mügja	dzień dobry (przed południem)
güter mytag	dzień dobry (w południe)
güter nömytag	dzień dobry (po południu)
güter öwyt	dobry wieczór
güty naht	dobranoc
mił jüh kena cy łjyn	miło panią/pana/państwa/was poznać
dü hȧst	tu: ma pani na imię
śejn	ładnie, pięknie/ładny, piękny
ynzer	nasz, nasza, nasze
dy müm	ciocia
dy müma	ciocie

der kłop	mężczyzna, mąż
dy kłopa	mężczyźni, mężowie
dan kłopa	tego mężczyznę/męża
Piöel	Paweł
wo	tu: który
kuma	chodzić, przychodzić
har kymt	tu: on przychodzi
der śiłer	nauczyciel
dy śiłyn	nauczyciele
dy śiłeryn	nauczycielka
dy śiłeryna	nauczycielki
łjyn (zih)	uczyć (się)
łjyt	tu: uczy
łjywer yns	tu: uczymy się/nauczymy się
yns	nas
oły	wszyscy, wszystkie
dy lekcyj	lekcja
dy lekcyja	lekcje, zajęcia
dy jyśty lekcyj	pierwsza lekcja
ojer	wasz, wasza, wasze, państwa
hoüt	dzisiaj
łaza	czytać
śrąjwa	pisać
hon	mieć
dü höst	masz
der łangśrąjwer	długopis
dy łangśrąjwyn	długopisy
cyrykgan	oddać, dać (z powrotem)
yh ga... cyryk	tu: oddaję/oddam
byt śejn	proszę
dank śejn	dziękuję
enda zih	kończyć się
s'ent zih	tu: skończy się, kończy się

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

M: Jesteśmy już tu! **J:** Gdzie chcesz siedzieć? **M:** Tam jest dobrze. Widzisz tę dziewczynę? To jest moja koleżanka – Ania. **J:** Cześć, Aniu! Jestem Justyna. Miło cię poznać! **N:** Cześć! Miło cię poznać! **M:** A ta babcia tu jest… **J:** Dobry wieczór, mam na imię Justyna, miło panią poznać! Jak pani ma na imię? **H:** Dobry wieczór, dziewczę! Uczysz się wilamowskiego? Jak ładnie! Mam na imię Helena. **M:** O tak, to jest nasza ciotka Helka. Widzisz tego mężczyznę, który teraz tu idzie? To jest nauczyciel Paweł, on uczy nas wilamowskiego. **P:** Cześć wszystkim! To jest pierwsza lekcja języka wilamowskiego. Jestem waszym nauczycielem. Dziś nauczymy się czytać i pisać… **J:** Michał, masz długopis? **M:** Tak, proszę. **J:** Dziękuję! Oddam ci długopis, kiedy skończy się lekcja.

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

RODZAJNIKI

Rodzajnik w języku wilamowskim może być **nieokreślony** i **określony**. Rodzajniki występują przed rzeczownikami, określając ich rodzaj, liczbę i przypadek. Rodzaj rzeczownika czasem też można określić według końcówki (więcej informacji na ten temat można znaleźć w Tabelach gramatycznych w rozdziale RODZAJ RZECZOWNIKA).

Rodzajnik nieokreślony ma formę ***ȧ*** dla wszystkich rodzajów (w mianowniku). Nie występuje w liczbie mnogiej. Używa się go wtedy, kiedy o rzeczowniku, który określa, nic nie wiadomo, mówi się o nim po raz pierwszy, nie jest ważne, o który dokładnie chodzi lub jest jednym z wielu podobnych do niego, np.:

Dos ej ȧ oüta. – To jest samochód.

Hösty ȧ cökela? – Masz cukierka?

Rodzajnik określony ma następujące formy: ***der*** (r.m., lp.), ***dy*** (r.ż., lp.), ***s'*** (r.n., lp.), ***dy*** (lm. wszystkich rodzajów). Używa się go wtedy, kiedy się mówi o osobie lub rzeczy konkretnej, albo takiej, o której już wcześniej mówiono; rodzajnika określonego używa się też z imionami, np.:

Dy zun śȧjnt śejn. – Słońce ładnie świeci. (***dy zun***, bo słońce jest jedno)

Yh wył asa ȧ bjyn. – Chcę zjeść gruszkę. (***ȧ bjyn***, bo nieważne, co to konkretnie za gruszka – po prosto chcę jakąś zjeść)

Wos wyłsty: dy bjyn cy dy mjen? – Co chcesz: gruszkę czy marchewkę? (***dy bjyn*** oraz ***dy mjen***, dlatego że chodzi o konkretne dwa owoce, z których mówiący proponuje wybrać jeden)

S'Nüśa ej ȧ mȧkja. – Ania to dziewczyna. (***s'Nüśa***, bo ***Nüśa*** jest konkretną osobą, ***ȧ mȧkja*** z kolei, dlatego, że jest dziewczyną – jedną z wielu innych dziewczyn)

Uwaga:: rodzaj gramatyczny wielu rzeczowników w języku wilamowskim jest inny niż w języku polskim, np. ***s'mȧkja*** – dziewczyna, ***dy zun*** – słońce, ***der mügja*** – rano.

O kobietach, z którymi jest się **per ty**, mówi się w rodzaju nijakim:

S'Jüśa ej mȧj koleżanka. – Justyna jest moją koleżanką.

Z wyrazami jak ***dar*** 'ten', ***di*** 'ta, ci, te', ***dos*** 'to', ***mȧj*** 'mój', ***dȧj*** 'twój', ***zȧj*** 'jego', ***jyr*** 'jej/ich', ***ojer*** 'nasz', ***ynzer*** 'wasz' oraz podobnymi nie używa się rodzajnika, np.:

Dar kłop ej huh. – Ten mężczyzna jest wysoki.

Ojer śiłer kymt dö. – Wasz nauczyciel tu idzie.

Rodzajników nie używa się z większością nazw miejscowości (są tu jednak wyjątki, np. ***dy Byłc*** 'Bielsko') oraz przed nazwami materiałów, przedmiotów niepoliczalnych:

Yhy ho hułc. – Mam drewno. (np. jako budulec)

Har yst brut. – On je chleb. (jako artykuł spożywczy – nieważne jaki, ani ile)

Ale:

Breng mer s'brut! – Przynieś mi chleb! (w domyśle np. ten, który zostawiłem na stole)

Rodzajniki odmieniają się przez liczby i przypadki. Popatrzmy na ich odmianę w **mianowniku** (***war? wos?*** kto? co?) i **bierniku** (***wan? wos?*** kogo? co?):

Rodzajnik określony	r.m.	r.ż.	r.n.	Liczba mnoga
mianownik (*war? wos?*)	der	dy	s'	dy
biernik (*wan? wos?*)	ȧ/-n	dy	s'	dy

Rodzajnik nieokreślony	r.m.	r.ż.	r.n.	Liczba mnoga
mianownik (*war? wos?*)	ȧ	ȧ	ȧ	-
biernik (*wan? wos?*)	ȧn	ȧ	ȧ	-

Zaimek wskazujący *dar*	r.m.	r.ż.	r.n.	Liczba mnoga
mianownik (*war? wos?*)	dar	di	dos	dy
biernik (*wan? wos?*)	dan	di	dos	dy

Rzeczowniki (za wyjątkiem kilku w rodzaju męskim, np. ***der kłop***; więcej wyjątków można znaleźć w Tabelach gramatycznych w rozdziale ODMIANA RZECZOWNIKA) nie zmieniają swojej formy w zależności od przypadka – wskazuje na to rodzajnik.

Przykłady (B = biernik, M = mianownik; o = określony, n = nieokreślony):

Yh nam ȧn opuł (Bn). – Biorę jabłko.
Yhy as ȧ opuł (Bo). – Jem (to) jabłko.
Der opuł (Mo) ***ej śmakhoftik.*** – (To) jabłko jest smaczne.
Yh za ȧn kłopa (Bn). – Widzę mężczyznę/męża (jakiegoś).
Der kłop (Mo) ***ej güt.*** – (Ten) mężczyzna/mąż jest dobry.
Yhy za ȧ kłopa (Bo). – Widzę (konkretnego) mężczyznę/męża.
Dos ej ȧ bow (Mn). – To jest kobieta/żona.
Dy bow (Mo) ***ej gyśȧjt.*** – (Ta) kobieta/żona jest mądra.

CZASOWNIKI NIEREGULARNE

Oprócz czasowników regularnych, których odmianę przedstawiono w poprzedniej lekcji, w języku wilamowskim jest sporo czasowników nieregularnych, których odmianę trzeba zapamiętać, np.: ***zȧjn*** ‘być’, ***hon*** ‘mieć’, ***łaza*** ‘czytać’, ***asa*** ‘jeść’, ***weła*** ‘chcieć’, ***kuma*** ‘iść, przyjść’, ***zan*** ‘widzieć, (po)patrzeć’ (odmiana kilku z nich została przedstawiona w rozdziale KONIUGACJA w Tabelach gramatycznych).

Odmiana czasownika ***hon*** (*mieć*):

Yhy	**ho** ja mam	**Wjyr**	**hon** my mamy
Dü	**höst** ty masz	**Jyr**	**hot** wy macie
Har **Zej** **Ejs**	**höt** on/ona/ono ma	**Zej**	**hon** oni/one mają

IV. WOS MÜ MȧHA, GYZUND CY ZȧJN?
IV. CO SIĘ ROBI, BY BYĆ ZDROWYM?

der Piöel: Hoüt łazwer ȧn tekst fum gyzunda. Namt'üh dy cydułn ȧn łazt!

Ym cyduł śtejt's gyśrejwa:

Wen s'rȧnt, mȧ mü inda ȧ parabli myt zejh mytnama, bo, wen mȧ's ny nymt, ej'ȧ ganc nos ȧn nöhta wjyd'ȧ ferkiłt. Dos ej ny śejn, wen'ȧ krank ej. Mȧ kon ny roüsgejn ȧn'ȧ łȧjgt dy gancy cȧjt ym bet, dyham, hyna... Fyrym kon mȧ's oder ny maha? Fylȧjht höt'ȧ kȧ parabli? Fylȧjht ej'ȧ foüł? Oba fergyst mȧ's? S'ej güt cy łjyn ołys cy gydenkja, ȧ wen'ȧ kȧ parabli ny höt, mȧ's mü kiöefa! Wyłsty krank zȧjn? Nȧ? Do nam ind s'parabli myt, wen's hesa rȧnt! Trynk hefa woser, ib, śłöf łang gynüg ȧn ejs güt. Bej fryś ȧn gyłyklik!

WJYTŁA
SŁÓWKA

der gyzunda	zdrowie	**kyna**	móc
fum gyzunda	tu: o zdrowiu	**zej kon**	ona może
nama	brać, wziąć	**roüsgejn**	wyjść na zewnątrz
namt('üh)	tu: weźcie (sobie)	**łejgja**	leżeć
har nymt	on bierze, weźmie	**har łȧjgt**	on leży
der cyduł	kartka, papierek	**dy cȧjt**	czas
dy cydułn	kartki, papierki	**dy gancy cȧjt**	cały czas
s'śtejt gyśrejwa	jest napisane	**s'bet**	łóżko
rȧnn	padać (o deszczu)	**ym bet**	w łóżku
s'rȧnt	pada	**dyham**	w domu
der rȧn	deszcz	**hyna**	w środku
mȧ, ȧ	*zaimek nieosobowy*	**fyrym**	dlaczego
müsa	musieć	**oder**	ale
har mü	on musi	**fylȧjht**	może, prawdopodobnie
ind/inda	zawsze	**foüł**	leniwy
s'parabli	parasol	**oba**	lub, albo
myt zejh	ze sobą	**fergasa**	zapominać
mytnama	wziąć z (np. ze sobą)	**fergyst**	zapomina
bo	bo, ponieważ	**gydenkja**	pamiętać
ganc	całkiem	**kiöefa**	kupić
nos	mokry	**do**	to, że, żeby
nöht/nöhta	potem	**nama**	brać
wada	stać się	**nam**	tu: weź
s'wjyd	staje się	**hesa**	na zewnątrz
ferkiłt	przeziębiony	**trynkja**	pić
krank	chory	**trynk**	tu: pij

hefa	dużo, wiele	**łang**	długi, długo
s'woser	woda	**asa**	jeść
iba	ćwiczyć	**ejs**	tu: jedz
ib	tu: ćwicz	**zȧjn**	być
śłöfa	spać	**bej**	tu: bądź
śłöf	tu: śpij	**fryś, gyzund**	zdrowy
gynüg	wystarczająco, dość	**głyklik, gyłyklik**	szczęśliwy

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

P: Dziś czytamy tekst o zdrowiu. Bierzcie kartki i czytajcie!
Na kartce jest napisane:
Kiedy pada, człowiek musi zawsze wziąć ze sobą parasol, bo, jeśli go nie weźmie, jest całkiem mokry i później przeziębia się. To niemiłe, kiedy się jest chorym. Nie można wyjść na zewnątrz, leży się cały czas w łóżku, w domu, w środku… Dlaczego jednak ktoś może tego nie zrobić? Może nie ma parasola? Może jest leniwy? Lub go zapomina? Dobrze jest nauczyć się o wszystkim pamiętać, a jeśli się nie ma parasola, powinno się go kupić! Chcesz być chory? Nie? To weź ze sobą parasol, kiedy na zewnątrz pada! Pij dużo wody, ćwicz, śpij wystarczająco długo i jedz dobrze. Bądź zdrów i wesół!

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

ŁĄCZENIE CZASOWNIKÓW ZE SOBĄ

Odmiana czasowników ***wada*** – *stawać się* i ***kyna*** – *móc/potrafić*.

Yhy	**wad** ja staję się	**Wjyr**	**wada** my stajemy się
Dü	**wjydst** ty stajesz się	**Jyr**	**wat** wy stajecie się
Har **Zej** **Ejs**	**wjyd** on/ona/ono staje się	**Zej**	**wada** oni/one stają się

Yhy	**kon** ja mogę	**Wjyr**	**kyna** my możemy
Dü	**konst** ty możesz	**Jyr**	**kynt** wy możecie
Har **Zej** **Ejs**	**kon** on/ona/ono może	**Zej**	**kyna** oni/one mogą

Jeśli łączymy ze sobą dwa czasowniki, zazwyczaj łączymy je słówkiem ***cy***:

Har łjyt zih wymysiöeryś cy kuza. – On uczy się mówić po wilamowsku.

S'ej güt cy gejn śłöfa. – Dobrze jest pójść spać.

Z niektórymi czasownikami nie używamy jednak ***cy***. Należą do nich formy trybu przypuszczającego czasownika ***zájn*** i ***hon*** (***wje, het*** itd.) oraz czasowniki modalne: ***zuła***, ***mygja***, ***wyła***, ***kyna***, ***müsa***, ***djefa***, czy czasowniki posiłkowe ***hon***, ***zájn*** i ***wan*** (odmianę tych czasowników można znaleźć w Tabelach gramatycznych, patrz ODMIANA CZASOWNIKÓW POSIŁKOWYCH oraz ODMIANA CZASOWNIKÓW MODALNYCH). Zdarza się, że w niektórych sytuacjach z czasownikami, z którymi zwykle używa się ***cy***, można je opuścić (zazwyczaj w utartych wyrażeniach), tak często się dzieje z czasownikami ***gejn***, ***gan*** czy ***kuma***.

Yh kon dos maha. – Mogę to zrobić.

Wyłsty zyca? – Chcesz siedzieć?

Gejt asa! – Chodźcie jeść!

Yhy wa der dos gan kösta. – Dam ci to spróbować.

Poza tym w języku wilamowskim występuje konstrukcja, gdzie czasownik w formie osobowej (*verbum finitum*) łączy się bezpośrednio z innym czasownikiem w bezokoliczniku (*infinitivus*) bez ***cy***. Dla przykładu:

Yh za'ȧ kuma. – Widzę, jak idzie/przychodzi. (dosł. Widzę go iść).

Inne przykłady:

Ku cyr aptyk, yhy wa ju fjyr aptyk śtejn hiöera uf dejh. – Przyjdź do apteki, będę przed apteką na ciebie czekać. (dosł. … będę przed apteką stać czekać na ciebie)

Der śnej fełt ȧn'ȧ błȧjt łejgja. – dosł. Śnieg pada i zostaje leżeć.

ZDANIA PRZECZĄCE

Przeczenie w języku wilamowskim tworzy się za pomocą słów ***ny***, ***nȧ*** lub ***kȧ***.

1) Słówka ***ny*** używamy, żeby zaprzeczyć jakieś konkretne słowo (przy czym rzadko są to rzeczowniki):

Dos ej ny güt. – To nie jest dobrze.

Ny gej diöt! – Nie idź tam!

Dos ej ny har, ok zej. – To nie jest on, tylko ona.

Jeśli ***ny*** zaprzecza czasownik w prostym zdaniu twierdzącym, często znajdować się będzie na jego końcu albo przynajmniej bliżej końca niż przed czasownikiem:

Zy maha ny, wos yhy ziöe. – Nie robią (tego), co mówię.
Dos mah yh ny. – Tego nie robię/nie zrobię.
Yhy gej ȧni yn ham, ȧni y dy śül ny. – Nie idę ani do domu, ani do szkoły.

2) Wyrazu ***ná*** używamy, kiedy chcemy zaprzeczyć całej wypowiedzi:

Bysty Piöel? – Ná, yhy bej Myhuł. – Jesteś Paweł? – Nie, jestem Michał.
Ná, diöt wył yh ny gejn. – Nie, nie chcę tam iść.
Der Myhuł ej śłȧht! – Ná, har ej ȧ güter kameröt. – Michał jest zły! – Nie, on jest dobrym kolegą.

3) Słowa ***ká*** (które odmienia się przez liczby, rodzaje i przypadki) użyjemy, zaprzeczając rzeczowniki, czasem możemy je przetłumaczyć jak polskie *żaden*:

Yhy ho kȧn bilet. – Nie mam biletu.
Dos ej ká büw, dos ej ju ȧ kłop. – To nie jest chłopiec, to jest mężczyzna.

Zaimek przeczący *ká*	r.m.	r.ż.	r.n.	Liczba mnoga
mianownik (*war? wos?*)	ká	ká	ká	ká
biernik (*wan? wos?*)	kȧn	ká	ká	ká

Kilka innych wyrazów przeczących to: ***nist*** ‘nic’, ***ni*** ‘nigdy’, ***nimyd*** ‘nikt’, ***nimand/nimanda*** ‘nikt’, ***njynt*** ‘nigdzie’, ***nymer***, ***kȧmöł*** ‘nigdy’.

W języku wilamowskim, w odróżnieniu od niemieckiego czy angielskiego, w jednym zdaniu może występować więcej niż jedno przeczenie. Dla przykładu:

Hösty kȧn bilet ny? – Nie masz (żadnego) biletu?
Yhy gej njynt ny. – Donikąd nie chodzę.
Nimyd wył ni nist ny ziöen! – Nikt nie chce nigdy nic powiedzieć!

ZAIMEK NIEOSOBOWY MȦ

Zaimka nieosobowego ***mȧ*** używa się do tworzenia zdań bezosobowych. Czasem zamiast ***mȧ*** używa się zaimka ***ȧ***. Należy pamiętać, że zawsze łączy się z nim czasownik w trzeciej osobie liczby pojedynczej. Przetłumaczyć go można raz jak *się*, raz jak *człowiek* – w języku polskim nie ma właściwie odpowiednika tego zaimka. ***Mȧ*** najbardziej przypomina niemiecki zaimek *man* czy angielskie *one* w zdaniach w rodzaju:

What does one do when one wants to drink?
Was macht man, wenn man trinken will?

Wos maht mȧ, wen’ȧ wył trynkja? – Co się robi, jeśli chce się pić?

Inne przykłady:

Dö trynkt mȧ ny. – Tu się nie pije.

Wi kon mȧ dy müterśpröh fergasa? – Jak można zapomnieć język ojczysty?

Mȧ maht myt dam, wo'ȧ wył. – Z tym człowiek robi, co chce.

BUDOWA ZŁOŻONEGO ZDANIA OZNAJMUJĄCEGO

Po wielu **spójnikach**, np. ***oder*** 'ale', ***bo*** 'bo, dlatego że', albo, ***wen*** 'kiedy, gdy, jeśli', ***wyłer*** 'który', ***wo*** 'co, który' i in. wymagany jest tzw. **szyk prosty**, czyli na pierwszym miejscu występować ma **podmiot**:

Wen dy kȧn bilet ny höst, fjesty ny. – Jeśli nie masz biletu, nie jedziesz.

Gejt śun śłöfa, bo der zȧjt śwah. – Idźcie już spać, bo jesteście zmęczeni.

Jeśli ***wyłer, wyły, wyłys, wyły*** w pełni odpowiada polskiemu *który, która, które, którzy/które,* ***wo*** wymaga po sobie podmiotu (zazwyczaj zaimka osobowego). Porównaj poniższe zdania:

Der kłop, wyłer diöt śtejt, ej mȧj kameröt. – Mężczyzna, który tam stoi, jest moim kumplem.

Der kłop, wo'ȧ diöt śtejt, ej mȧj kameröt. – Mężczyzna, który tam stoi, jest moim kumplem. (albo dosłownie: co on tam stoi)

Lub:

Dy łoüt, wyły łjyn zih wymysiöeryś. – Ludzie, którzy uczą się wilamowskiego.

Dy łoüt, wo zy zih łjyn wymysiöeryś. – Ludzie, którzy się uczą wilamowskiego. (albo dosłownie: *co oni się uczą wilamowskiego*)

Wo może również oznaczać po prostu 'co', wówczas nie wymaga po sobie zaimków:

Mah, wo dy wyłst. – Rób, co chcesz.

Ȧ döht fu dam, wo ej gyśan. – On myślał o tym, co się stało.

W zdaniach podrzędnych po zdaniach ze spójnikiem ***wen*** 'kiedy, gdy, jeśli' lub ***wi*** 'jak, kiedy' stosowany bywa **szyk przestawny**, wtedy na pierwsze miejsce wysuwa się orzeczenie:

Wi'h kom, łog zy śun tut. – Kiedy przyszedłem, leżała już martwa.

Wen dy yhta fyndst, gyhjyt dos y djyr. – Gdy coś znajdziesz, należy do ciebie.

V. S'MYHUŁS GYDENKBIHŁA I
V. DZIENNIK MICHAŁA I

Der Myhuł śrájwt yhta ys gydenkbihła ąj:

Hoüt wekt yh zih ryś uf. Yh śtind uf ąna'h ging s'gyzyht ąn dy cyn owośa. Nöhta os yh s'mügjaasa. Ufs mügjaasa as yh ind ąjyn ąn yh trynk myłih. Zu maht yh oü dos möł. S'ej śun kołd: dy łecta błimła ferbłin, dy błytyn zájn rut, dunkułgał ąn gał, ą yhy mü śun ocin ą mantuł. S'ránt ąn s'ránt, ony parabli kon má ny roüs! Yh zec oü ąn kapelüśhüt o ąn yh gej ata. Wen yh śun yn ham kom, cug yh zih oüs, os yh s'öwytasa (s'mytagasa os yh ny ąn dyrym os yh yta fejł) ąna ging yh rün. Yh łüz ą gazytcájtung ąna yta śrájw yh wejder – máj gydenkbihła. Yhy hiöer śun uf dy cájt, wen yh ho ą ürlop ąn yh mü mej ny ata, do'h kon zih ufwekja, wen yh wył ąna oü śpöt gejn śłöfa. Hoüt mü'h oder ryś ąjśłöfa, do'h zih güt oüsśłöf. Mün śrájw yh nątjyrłik wejder yhta. Güty naht!

WJYTŁA
SŁÓWKA

ąjśrájwa	zapisać
der Myhuł śrájwt… ąj	Michał zapisuje
s'bihła	książka
dy bihła	książki
s'gydenkbihła	dziennik, pamiętnik
dy gydenkbihła	dzienniki, pamiętniki
ufwekja	budzić się
wekt yh zih(/mih) uf	obudziłem się
ryś	wcześnie
ufśtejn	wstać
śtind yh uf	wstałem
gejn	iść
ging	tu: poszedłem
s'gyzyht	twarz
dy gyzyhta	twarze
der con	ząb
dy cyn	zęby
wośa	myć
owośa	umyć, zmyć
asa	jeść
os yh	zjadłem
s'asa	jedzenie
s'mügjaasa	śniadanie
ufs mügjaasa	na śniadanie
s'mytagasa	obiad
s'öwytasa	kolacja
s'e	jajko
dy ąjyn	jajka
dy myłih	mleko
kołd/kałd	zimno, zimny
s'błimła	kwiatek
dy błimła	kwiatki
dy łecta błimła	ostatnie kwiatki
ferbłin	przekwitnąć
s'błot	liść
dy błytyn	liście
rut	czerwony
dunkułgał	pomarańczowy (ciemnożółty)
gał	żółty
ozeca	włożyć
der mantuł	płaszcz
dy mantułn	płaszcze
ony	bez
roüs	na zewnątrz (kierunek)
der kapelüśhüt	kapelusz
dy kapelüśhit	kapelusze
oüscin zih	rozebrać się
yh cug zih oüs	rozebrałem się
dyrym	dlatego

fejł	dużo	**łüz**	tu: czytałem
rün	odpoczywać	**dy gazytcájtung**	gazeta
łaza	czytać	**dy gazytcájtunga**	gazety

NAZWY KOLORÓW

Nazwy podstawowych kolorów w języku wilamowskim wyglądają następująco:

świöec	czarny	**broün**	brązowy
rut	czerwony	**grin**	zielony
błáhrut	różowy	**gał**	żółty
błöw	niebieski	**dunkułgał**	pomarańczowy
fjolet	fioletowy	**wájs**	biały
foł	szary		

Dodając przed nazwą koloru ***dunkuł-*** (ciemny) lub ***błáh-*** (jasny, blady) podobnie jak w języku polskim można tworzyć nazwy odcieni tych kolorów: ***dunkułgrin*** 'ciemnozielony', ***błáh-grin*** 'jasnozielony'. Należy zwrócić uwagę na to, że „różowy" w języku wilamowskim to właściwie *jasnoczerwony*, „pomarańczowy" zaś – *ciemnożółty*. Ponadto, ***grin*** 'zielony' pomimo koloru oznacza też 'niedojrzały' albo 'niedogotowany' (o jajku lub nawet mięsie):

Ny ejs di wájntroüb, bo zy zájn nö grin! – Nie jedz tych winogron, bo są jeszcze niedojrzałe!

S'fłáś ej nö ganc grin, dü müst's nö koha. – Mięso jest jeszcze całkiem surowe, musisz je jeszcze gotować.

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

Michał zapisuje coś do dziennika:
Dziś obudziłem się wcześnie. Wstałem i poszedłem umyć twarz i zęby. Później zjadłem śniadanie. Na śniadanie jem zawsze jajka i piję mleko. Tak zrobiłem też tym razem. Jest już zimno: ostatnie kwiatki przekwitają, liście są czerwone, pomarańczowe i żółte, a ja muszę już zakładać płaszcz. Pada i pada, bez parasola nie można wyjść! Wkładam też kapelusz i idę pracować. Kiedy już przyszedłem do domu, rozebrałem się, zjadłem kolację (obiadu nie jadłem i dlatego zjadłem teraz dużo) i poszedłem odpoczywać. Czytałem gazetę, a teraz piszę znów – mój dziennik. Czekam już na czas, kiedy będę miał urlop i nie będę musiał pracować, żebym mógł się budzić, kiedy chcę i też późno chodzić spać. Dziś muszę jednak wcześnie zasnąć, żebym się dobrze wyspał. Jutro oczywiście coś znowu napiszę. Dobranoc!

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

PRZEDROSTKI CZASOWNIKÓW

Wiele czasowników wilamowskich, podobnie jak w języku polskim, występuje z przedrostkami:

fiöen – jechać, ***ejwerfiöen*** – przejechać
śtejn – stać, ***ufśtejn*** – wstać
gejn – iść, ***roüsgejn*** – wyjść

Należy jednak pamiętać, że, mimo pewnych podobieństw, przedrostki w języku wilamowskim często oznaczają coś innego niż w języku polskim:

asa – jeść, ***ufasa*** – zjeść
błin – kwitnąć, ***ufbłin*** – zakwitnąć
cin – ciągnąć, ***ufcin*** – wychować, przeciągać, naciągać

Poza tym, czasowniki z przedrostkami dzielimy na rozdzielnie i nierozdzielnie złożone. Jeśli w prostym zdaniu twierdzącym pojawia się czasownik rozdzielnie złożony (tj. z przedrostkiem, który się może od niego oddzielić), przedrostek zazwyczaj występuje na końcu zdania:

Yhy śtej uf. – Wstaję. (***ufśtejn*** – wstawać, wstać)
Har kymt ys hoüz náj. – (On) wchodzi do budynku (***nájkuma*** – wejść, wchodzić).

Pominięcie przedrostka tam, gdzie powinien zostać użyty, może prowadzić do nieporozumień:

Yh fang á bihła o. – Zaczynam książkę. (***ofanga*** – zaczynać, zacząć)
Yh fang á bihła. – Łapię książkę. (***fanga*** – łapać, złapać)

Oto lista najczęściej używanych przedrostków, tworzących czasowniki rozdzielnie złożone:

ácü-, ádiöh-, áj-, átkán-, byfür-, cü-, cyryk-, cyzoma-, diöh-, ejwer-, für-, náj-, nejder-, myt-, o-, oüs-, roüs-, rym-, uf-, wág-, ym-.

Przedrostki, tworzące czasowniki nierozdzielnie złożone, nie mogą się od nich oddzielić:

S'błimła ferbłit. – Kwiatek przekwita. (***ferbłin*** – przekwitać)

Poniżej wymienione są najczęściej używane przedrostki, za pomocą których tworzone są czasowniki nierozdzielnie złożone: ***ád-, by-, cy-, ejwer-, fer-, gy-, ym-***

Jak widać, przedrostek ***ym-*** może tworzyć zarówno czasowniki rozdzielnie, jak też nierozdzielnie złożone. Przedrostek w czasownikach rozdzielnie złożonych zawsze jest akcentowany, a więc jeśli na ***ym-*** pada akcent, można je od czasownika oddzielić, jeśli zaś akcentowane nie jest – jest to czasownik nierozdzielnie złożony:

Zej ymfanga zih. – Oni się obejmują. (***ymfanga*** – objąć)
Zej foła ym. – Przewracają się. (***ymfoła*** – przewrócić się, upaść)

W tym momencie warto zwrócić uwagę również na fakt, że czasowniki w języku wilamowskim, w odróżnieniu od polskiego, nie mają kategorii aspektu. A zatem ***ufśtejn*** tłumaczymy, w zależności od kontekstu, jako *wstać* lub *wstawać*, ***asa*** – jako *jeść* lub *zjeść*, ***ufbłin*** – jako *zakwitnąć* lub *zakwitać* itd.

Kiedy łączymy dwa czasowniki i czasownik rozdzielnie złożony jest w bezokoliczniku (tj. w formie słownikowej, np. ***gejn*** – *iść*), przedrostki zawsze zostają przy czasowniku:

Yhy ging s'gyzyht owośa. – Idę umyć twarz.

Har mü zih śun ufwekja. – Musi już się obudzić.

Jeśli z czasownikami rozdzielnie złożonymi konieczne jest użycie ***cy***, pojawia się ono po przedrostku:

S'ej güt zih ryś ufcywekja. – Dobrze jest wcześnie się obudzić.

Har priöebjyt zih ocywośa. – On próbuje się umyć.

Słówko ***cy*** występuje przed czasownikami nierozdzielnie złożonymi, nigdy nie oddzielając od nich przedrostka:

S'ej śłáht cy ferśpejła. – Źle jest przegrywać.

Wjyr hon nö á śtykla fáld cy byata. – Mamy jeszcze kawałek pola do obrobienia.

CZAS PRZESZŁY PROSTY

Czas przeszły prosty czasowników regularnych jest łatwy do zapamiętania, bo niewiele się różni od odmiany tych czasowników w czasie teraźniejszym. Odmiany czasowników nieregularnych trzeba się uczyć na pamięć.

Odmiana czasownika regularnego ***maha*** (robić):

Yhy	**maht** ja robiłam, robiłem	**Wjyr**	**mahta** my robiliśmy, robiłyśmy
Dü	**mahtst** ty robiłeś, robiłaś	**Jyr**	**maht** wy robiliście, robiłyście
Har **Zej** **Ejs**	**maht** on robił, ona robiła, ono robiło	**Zej**	**mahta** oni robili, one robiły

Odmiana czasownika nieregularnego ***zájn*** (być):

Yhy	**wiöe** ja byłem, byłam	**Wjyr**	**wün** my byliśmy, byłyśmy
Dü	**wiöest** ty byłeś, byłaś	**Jyr**	**wüt** wy byliście, byłyście
Har **Zej** **Ejs**	**wiöe** on był, ona była, ono było	**Zej**	**wün** oni byli, one były

VI. S'WYT ZÀJN ŚUN FJETIK
VI. BĘDZIE JUŻ GOTOWE

s'Jüśa: Skiöekumt, Myhuł! Wi gejt's?

der Myhuł: Skiöe! Ganc güt, dank śejn. S'ej mer mił, do dy frest. Wi hösty dih?

s'Jüśa: Yhy ho mih oü güt. Bydankt!

der Myhuł: Oho! Dü kuzt śun zjyr güt wymysiöeryś! Wysty śun bałd wi ynzer Piöel kuza!

s'Jüśa: O nȧ! Ziöe zuwos ny.

der Myhuł: S'ej oder wür!

s'Jüśa: Fjyr dy wür?

der Myhuł: Wirklih wür! Yh kon ny łoügjyn!... Wȧsty wos? Yhy gej mün ufȧ wystymp fur tancgrüp „Wymysoü" zan. Wjesty weła mytkuma? Yhy ho ȧn bilet ekstra.

s'Jüśa: No frȧłik, do'h wył! Oder wen wyt dos zȧjn?

der Myhuł: Mün s'öwyts. Trafwer zih byr Erbśoft…

s'Jüśa: Oj… S'öwyts? Yhy wa müsa maha lekcyja…

der Myhuł: Ȧ ejwermün wysty zy ny kyna maha?

s'Jüśa: Ejwermün ho'h wejder ȧ prifnan, yh wa kȧ cȧjt ny hon.

der Myhuł: Wysty ny kyna nist myt dam maha? Der wystymp wyt byśtymt śejn zȧjn…

s'Jüśa: No güt, yhy wa zan, wo'h wa kyna maha ȧn telefonjy'h, wen yh wje cȧjt fynda, güt?

der Myhuł: Güt, bocy hjyn! *(der Myhuł gejt wȧg)*

s'Jüśa: Gejsty śun?

der Myhuł: No ju, dy wyst yta byśtymt müsa maha dy lekcyja, do wer hon cȧjt cy gejn ufȧ wystymp!

WJYTŁA
SŁÓWKA

wi gejt's?	jak idzie?	**bałd**	wnet, prawie, zaraz
fren	pytać	**zuwos**	coś takiego
dü frest	pytasz	**wür**	prawda
wi hösty dih?	jak się masz?	**fjy dy wür**	naprawdę
yhy ho mih güt	mam się dobrze	**wirklih**	rzeczywiście
bydankt	dziękuję (*rzadziej używane słowo*)	**wirklih wür**	święta prawda
		łoügjyn	kłamać
zjyr	bardzo	**wysa**	wiedzieć

wȧsty	wiesz
der wystymp	występ
dy wystympa	występy
ufá wystymp	na występ
dy tancgrüp	zespół tańca
dy tancgrüpa	zespoły tańca
zan	popatrzeć, zobaczyć, widzieć
ekstra	dodatkowy, dodatkowo, osobny, osobno
frȧłik	pewnie, oczywiście
s'öwyts	wieczorem
trafa zih	spotkać się
dy prifnan	egzamin, sprawdzian
dy prifnana	egzaminy, sprawdziany
nist	nic
myt dam	z tym
byśtymt	zapewne, na pewno
telefonjyn	dzwonić, telefonować
yh telefonjy	tu: zadzwonię, dzwonię
fynda	znaleźć
hjyn	słyszeć
bocy hjyn	do usłyszenia
wȧggejn	pójść (sobie), odejść
har gejt wȧg	on odchodzi

PORY ROKU, MIESIĄCE I DNI TYGODNIA

Nazwy wszystkich dni tygodnia, miesięcy oraz pór roku w języku wilamowskim są rodzaju męskiego (wyjątkiem jest środa – ***dy mejtwoh***).

s'jürfjytuł	pora roku
der fjywyt	wiosna
der zumer	lato
der hjewyst	jesień
der wynter	zima
der mönda	miesiąc
der styćyń/jener	styczeń
der lüty	luty
der mjeca	marzec
der kwjećyń	kwiecień
der mȧja	maj
der ćerwjyc	czerwiec
der lipjyc	lipiec
der śjerpjyń/oügüst	sierpień
der wżeśjyń/september	wrzesień
der paźdźjernik	październik
der listopad	listopad
der grüdźjyń	grudzień
der wohatag	dzień tygodnia
der möntag	poniedziałek
der dynstag	wtorek
dy mejtwoh	środa
der dunyśtag	czwartek
der fretag	piątek
der zynwyt/zymwyt	sobota
der zuntag/zumtag	niedziela

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

J: Cześć, Michał! Jak idzie? **M:** Cześć! Całkiem dobrze, dzięki. Miło mi, że pytasz. Jak się masz? **J:** Też mam się dobrze. Dziękuję! **M:** Oho! Mówisz bardzo dobrze po wilamowsku! Będziesz wnet mówić jak nasz Paweł! **J:** O nie! Nie mów czegoś takiego. **M:** Ale to prawda! **J:** Naprawdę? **M:** To święta prawda! Nie mogę kłamać!... Wiesz co? Idę jutro popatrzeć na występ zespołu „Wilamowice". Chciałabyś pójść ze mną? Mam jeden dodatkowy bilet. **J:** No pewnie, że chcę! Ale kiedy to będzie? **M:** Jutro wieczorem. Spotkajmy się przy Dziedzictwie… **J:** Oj… Wieczorem? Będę musiała robić lekcje… **M:** A pojutrze

nie będziesz ich mogła zrobić? **J:** Pojutrze znów mam sprawdzian, nie będę miała czasu. **M:** Nie będziesz nic mogła z tym zrobić? Występ na pewno będzie ładny… **J:** No dobrze, zobaczę, co będę mogła zrobić i zadzwonię, gdybym znalazła czas, dobrze? **M:** Dobrze, do usłyszenia! (Michał odchodzi) **J:** Idziesz już? **M:** No tak, będziesz teraz pewnie musiała robić lekcje, żebyśmy mieli czas, by pójść na występ!

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

CZAS PRZYSZŁY

Czas przyszły w języku wilamowskim tworzy się przez połączenie bezokolicznika z czasownikiem posiłkowym ***wan***:

Yhy	**wa zájn** ja będę	**Wjyr**	**wan zájn** my będziemy
Dü	**wyst zájn** ty będziesz	**Jyr**	**wat zájn** wy będziecie
Har **Zej** **Ejs**	**wyt zájn** on będzie, ona będzie, ono będzie	**Zej**	**wan zájn** oni, one będą

Na przykład:

Yhy wa der wos ziöen… – Powiem ci coś…

Wjyr wan bałd zájn fryś. – Będziemy wnet zdrowi.

Znaczenie czasu przyszłego w języku wilamowskim często ma **czas teraźniejszy** (tak zresztą dzieje się często w języku polskim), por.:

Yhy gej ys bet y can minüta. – Idę/pójdę do łóżka za 10 minut.

Mün fiöewer uf Krök. – Jutro jedziemy/pojedziemy do Krakowa.

Czas przyszły jest używany nie tylko do wyrażania przyszłości, ale też, gdy mówimy o czymś, co nam się wydaje:

Har wyt zájn dyham. – Będzie w domu. (tj. pewnie jest w domu).

S'wyt zájn śun fjetik. – Będzie już gotowe. (Teraz pewnie) jest już gotowe.

TWORZENIE TRYBU PRZYPUSZCZAJĄCEGO

Tryb przypuszczający tworzymy podobnie do czasu przyszłego, ale zamiast ***wan*** używamy specjalnej formy czasownika ***zájn***:

Yhy	**wje zájn** ja byłbym, byłabym	**Wjyr**	**wjyn zájn** my bylibyśmy, byłybyśmy
Dü	**wjest** ty byłbyś, byłabyś	**Jyr**	**wjet zájn** wy bylibyście, byłybyście
Har **Zej** **Ejs**	**wje zájn** on byłby, ona byłaby, ono byłoby	**Zej**	**wjyn zájn** oni byliby, one byłyby

Przykłady:

Yhy wje śun gejn śłöfa. – Szedłbym już spać.

Wjesty ny weła's ferkiöefa? – Nie chciałbyś tego sprzedać?

Wen'á ny wje zájn śwah, wjewer gejn śpacjyn. – Gdyby on nie był słaby/zmęczony, poszlibyśmy na spacer.

Uwaga: ***wjyn + wer*** daje nieregularną formę ***wjewer*** lub ***wjynwer***.

WYRAZY ZŁOŻONE

Jednym z najbardziej produktywnych sposobów na tworzenie wyrazów w języku wilamowskim jest łączenie słów w tzw. wyrazy złożone. Należy pamiętać, że wyraz złożony ma taki rodzaj gramatyczny, jaki ma ostatni wyraz ciągu:

dy ad 'ziemia' + ***dy bjer*** 'jagoda' = ***dy adbjer*** 'poziomka'

dy adbjer 'poziomka' **+** ***s'śtroühła*** 'krzaczek' = ***s'adbjerśtroühła*** 'krzaczek poziomki'

s'adbjerśtroühła 'krzaczek poziomki' + ***der/dy ty*** 'herbata' = ***der/dy adbjerśtroühłaty*** 'herbata z liści poziomki'.

Mimo że w taki sposób możliwe jest tworzenie nawet dość długich wyrazów, np. ***dy betkrankytnybezpjećnikkájt*** 'zagrożenie epidemiczne' – ***s'bet*** 'łóżko' + ***dy krankyt*** 'choroba' + ***nybezpjećnik*** 'niebezpieczny' + ***kájt*** (sufiks tworzący rzeczowniki abstrakcyjne rodzaju żeńskiego) – w praktyce złożenia zazwyczaj są dwu- lub trójczłonowe.

VII. S'GYKUZ DIÖHȦ TELEFON
VII. ROZMOWA PRZEZ TELEFON

der Myhuł: Halo, war ej dos?

s'Jüśa: Dos bej yhy, Jüśa. Güter öwyt, Myhuł!

der Myhuł: Ȧ, Jüśü, skiöekumt! Do wos, wysty hon ką cąjt?

s'Jüśa: Jes möł, wen wer kuzta, śtüdjyt yh, do'h wa diöh dy lekcyja byśtymt ką cąjt ny hon, oder yta śąjnt's mer, do'h füt kon kuma! Hoüt maht yh śun bałd mąj gancy hoüzibnana, ązu mün ho'h mejer cąjt.

der Myhuł: Dos ej ju wunderśejn! Dar wystymp fyngt zih mün ym zejwa (7) s'öwyts o. Wjyr kyna yns byr Erbśoft ąbysła ejer trafa ąn fu diöt gejn yn krąćum. Gydenksty, wu dy Erbśoft ej, no ny? Wjyr hota diöt dy lekcyj...

s'Jüśa: Ju-ju, dos gydenk yhy. Oder yn krąćum? Wun ej dos? Gejt mą diöt diöhą kjyhüf?

der Myhuł: O ną! S'ej ny wąjt: mą gejt ufą Ryng ąn ejwer dy śtrös – diöt ej'ą.

s'Jüśa: Ąh, yh ferśtej. Güt, do dy wyst mih byłąta! Yhy fjet mih inda, do'h wa ny kyna jynt trafa.

der Myhuł: Ny fjet dih. Jyśter fundsty füt dy Erbśoft, do dos möł wjesty oü ą krąćum fynda.

s'Jüśa: Ȧ wen ent zih dos ołys?

der Myhuł: Byśtymt ymą aht (8) s'öwyts. Fyrym fresty? Müsty yhta nöm wystymp maha?

s'Jüśa: Nątjyrłik! Yhy wa müsa bałd cyrykfiöen, do'h end mąj lekcyja...

der Myhuł: Dü denkst ok fu dan lekcyja!

s'Jüśa: Bo yhy wył krigja güty nöta.

der Myhuł: Güt, yh ferśtej. Do endwer śun s'gykuz ąn gejwer śłöfa. Güty naht, Jüśü!

s'Jüśa: Güty naht, Myhuł! Ąn bocy zan mün!

WJYTŁA
SŁÓWKA

jes möł	tamten raz, tamtego razu	**dy hoüzibnana**	ćwiczenia do zrobienia w domu, praca domowa
śtüdjyn	myśleć, studiować, rozmyślać, mieć zdanie	**ązu**	tak, w taki sposób, tak więc, więc, a więc
diöh	przez	**ju**	tak (też: partykuła wzmacniająca)
śąjnt's mer	wydaje mi się		
dy hoüzibnan	ćwiczenie do zrobienia w domu	**wunderśejn**	przepięknie
		zejwa	siedem

s'mügjys	rano
s'mytags	w południe
s'nömytags	po południu
s'öwyts	wieczorem
s'nahts	nocą
åbysła	trochę
ejer	wcześniej
fu diöt	stamtąd
der kråćum	karczma; w Wilamowicach; restauracja „Rogowa", budynek starej karczmy, restauracja
der kjyhüf	cmentarz
dy kjyhüfa	cmentarze
wåjt	daleko, daleki
der ryng	rynek, pierścień, krąg
dy ryngja	rynki, pierścienie, kręgi
der Ryng/Rynk	rynek w Wilamowicach
ejwer	tu: przez
dy śtrös	ulica
dy śtrösa	ulice
ferśtejn	rozumieć
byłåta	prowadzić
fjeta zih	bać się
jynt	gdzieś, dokądś
jyśter	wcześniej, dawniej
fynda	znaleźć
fundst	znalazłeś, znalazłaś
füt	przecież
dos möł	ten raz, tym razem
ołys	wszystko
ymå	około
aht	osiem
nöm wystymp	po występie
denkja	pamiętać, myśleć (o przeszłości)
dü denkst	pamiętasz, myślisz
krigja	otrzymywać, dostawać
dy nöta	oceny
s'gykuz	rozmowa
dy gykuza	rozmowy
bocy zan	do zobaczenia

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

M: Halo, kto to jest? **J:** To jestem ja, Justyna. Dobry wieczór, Michale! **M:** A, Justyno, cześć! To co, nie będziesz miała czasu? **J:** Tamtego razu, kiedy rozmawialiśmy, myślałam, że przez lekcje pewnie nie będę miała czasu, ale teraz wydaje mi się, że będę mogła przyjść! Dzisiaj zrobiłam już prawie całą moją pracę domową, więc jutro mam więcej czasu. **M:** To jest wspaniałe! Ten występ zaczyna się jutro o 7 wieczorem. Możemy się spotkać przy Dziedzictwie trochę wcześniej i stamtąd pójść do Rogowej *(karczmy)*. Pamiętasz, gdzie jest Dziedzictwo, no nie? Mieliśmy tam lekcję... **J:** Tak-tak, to pamiętam. Ale do Rogowej? Gdzie to jest? Idzie się tam przez cmentarz? **M:** O nie! To niedaleko: idzie się na rynek i przez ulicę – tam jest. **J:** Ach, rozumiem. Dobrze, że mnie zaprowadzisz! Boję się zawsze, że nie będę mogła gdzieś trafić. **M:** Nie bój się. Wcześniej znalazłaś przecież Dziedzictwo, to tego razu też znalazłabyś Rogową. **J:** A kiedy się to wszystko kończy? **M:** Pewnie około ósmej wieczorem. Dlaczego pytasz? Musisz coś robić po występie? **J:** Oczywiście! Będę musiała od razu jechać z powrotem, żebym skończyła moje lekcje... **M:** Myślisz tylko o tych lekcjach! **J:** Bo chcę dostawać dobre oceny. **M:** Dobrze, rozumiem. To kończmy już rozmowę i chodźmy spać. Dobranoc, Justyno! **J:** Dobranoc, Michale! I do zobaczenia jutro!

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

CELOWNIK

Celownik odpowiada na pytanie ***wam?*** – 'komu?'. Odpowiada on zasadniczo polskiemu celownikowi oraz miejscownikowi. W lekcji III i IV zobaczyliśmy odmianę rodzajników określonego i nieokreślonego oraz zaimka ***ká*** w bierniku. Zobaczmy, jak odmieniają się w celowniku (pełen paradygmat odmiany można znaleźć w tabelach gramatycznych w rozdziale RODZAJNIKI I ZAIMEK KÁ):

	r.m.	**r.ż.**	**r.n.**	**Liczba mnoga**
Rodzajnik nieokreślony	ám	ár	ám	-
Rodzajnik określony	-m/-um	-r/-er	-m/-um	-n/-a
Zaimek przeczący ká	kám	kár	kám	kám

UŻYCIE PRZYIMKÓW Z RODZAJNIKAMI, ZAIMKAMI WSKAZUJĄCYMI I DZIERŻAWCZYMI

Rodzajnik określony w celowniku we współczesnym języku wilamowskim nie występuje osobno, tylko zawsze „zlewa się" z odpowiednim przyimkiem. Część przyimków – w zależności od znaczenia – łączy się z biernikiem, a część z celownikiem. W Tabelach gramatycznych (RODZAJNIKI I ZAIMEK KÁ – Rodzajnik określony) można obejrzeć pełen paradygmat odmiany.

Z przyimkami ***ejwer, fjy(r), uf, under, hynder, cwyśa*** oraz ***y*** biernik używany jest, żeby pokazać przemieszczanie się dokądś, celownik zaś, żeby pokazać, gdzie się aktualnie znajduje:

Yhy gej ys gyweł. – Idę do sklepu.
Yhy bej ym gyweł. – Jestem w sklepie.
Har gejt ufá kjyhüf. – Idzie na cmentarz.
Har ej ufum kjyhüf. – Jest na cmentarzu.
Zej gejn under dy bryk. – Idą pod most.
Zej zájn under bryk. – Są pod mostem.
Wjyr gejn ejwer dy śtrös. – Przechodzą przez ulicę.
Wjyr fligja ejwer ad. – Lecimy nad ziemią.
Der Myhuł gejt fjyr dy kjyh. – Michał idzie przed kościół.
Der Myhuł ej fjyr kjyh. – Michał jest przed kościołem.

Dodatkowo przyimka ***y*** z rodzajnikiem w celowniku używa się, żeby pokazać, że chcemy coś komuś dać, powiedzieć lub zrobić:

Yh ziöe dos yr müter. – Powiem/mówię to matce.
Gej dos błimła y ám mákja. – Daj ten kwiatek (jakiejś) dziewczynie.
Ym menća maha papjerösa hefa kjyc. – Człowiekowi papierosy bardzo szkodzą (dosł. robią wiele krzywdy).

Przyimek ***fjy(r)*** w znaczeniu ‘dla’ używany jest z biernikiem:

Yh maht dos fjy dy müter. – Zrobiłem to dla matki.

Mah dos fjyn brüder. – Zrób to dla brata.

Podobnie zachowują się zaimki wskazujące i dzierżawcze, które mogą zastąpić rodzajnik określony, z tym że w odróżnieniu od niego nie łączą się już z przyimkami. Są to m.in.: ***dar, di, dos, di*** ‘ten’, ‘ta’, ‘to’, ‘ci/te’; ***jer, je, jes, je*** ‘tamten’, ‘tamta’, ‘tamto’, ‘tamci/tamte’; ***máj*** ‘mój’; ***dáj*** ‘twój’; ***záj*** ‘jego’; ***jyr*** ‘jej, ich’; ***ynzer*** ‘nasz’; ***ojer*** ‘wasz’. Odmianę tych wyrazów można zobaczyć w Tabelach gramatycznych w rozdziale ODMIANA ZAIMKÓW.

ODMIANA ZAIMKÓW OSOBOWYCH

Odmiana zaimków osobowych według przypadków wygląda następująco (należy zwrócić uwagę na występowanie form akcentowanych i nieakcentowanych, podobnie jak w formie mianownika odnośnych zaimków osobowych):

	Ja	**Ty**	**On**	**Ona**	**Ono**	**My**	**Wy**	**Oni/One**
Mianownik	yhy, yh, 'h	dü, dy, -ty	har, ȧ	zej, zy	ejs, s’	wjyr, wer	jyr, der, -ter	zej, zy
Biernik	mejh, mih	dejh, dih	ejn, ȧ	zej, zy	ejs, s’	yns	oüh, jüh, ’üh	zej, zy
Celownik	mjyr, mer	djyr, der	jum, -um	jyr, -er	jum, -um	yns	oüh, jüh, ’üh	jyn

Przykłady:

Har zit dih. – On cię widzi.

Mjyr gejt’s güt, dank śejn! – Mnie idzie dobrze, dziękuję!

Ejn kent ju ider. – Jego zna każdy.

Wyłsty myt yns ny gejn? – Nie chcesz z nami pójść?

Myt jyn kon zy fu ołum kuza. – Z nimi może o wszystkim rozmawiać.

Ziöe jum dos. – Powiedz mu to.

Używanie ***zih*** (*się*) przy czasownikach zwrotnych przy wszystkich liczbach i osobach nie jest jedyną możliwą opcją. W 1 i 2 osobie używane są też formy zaimków osobowych w bierniku:

Yhy woś mih/zih. – Myję się.

Dü weśt dih/zih. – Myjesz się.

Har/zej/ejs weśt zih. – Myje się.

Wjyr wośa yns/zih. – Myjemy się.

Jyr wośt jüh/zih. – Myjecie się.
Zej wośa zih. – Myją się.

Zaimki ***mih, dih, yns*** i ***jüh*** w tym kontekście ustępują jednak powoli zaimkowi ***zih***, którego użycie (zapewne poprzez wpływ języka polskiego) szerzy się we wszystkich liczbach i osobach.

STRONA BIERNA

Strona bierna w języku wilamowskim tworzona jest przede wszystkim za pomocą odpowiedniej formy czasownika ***zájn*** 'być' oraz imiesłowu uprzedniego czasownika właściwego, którego chcemy użyć. Zamiast ***zájn*** użyte być mogą również ***błájn*** 'zostać' i ***wada*** 'stawać się' (patrz ODMIANA CZASOWNIKÓW WŁAŚCIWYCH w Tabelach gramatycznych).

Przykłady:

S'ej śun gymaht. – Jest już zrobione.
Dy wymysiöejer śpröh wjyd gyłjyt. – Język wilamowski jest nauczany.
Wiöd dos ołys nöhta ys hoüz gytriöen. – Było to wszystko później wnoszone do domu.
Oły fanstyn zájn śun gymöłt. – Wszystkie okna są już pomalowane.
Dy at błájt unbycołt. – Praca pozostaje nieopłacona.

VIII. WIFUŁ YS'S YM ZÀGJER?
VIII. KTÓRA GODZINA?

der Myhuł: Güter mügja.

s'Jüśa: Wu güter mügja, s'ej śun füt cwełf!

der Myhuł: No do wos zuł yh ziöen?

s'Jüśa: Güter mytag!

der Myhuł: S'ej śun ȧny nö cwełf, do dos ej śun nömytag.

s'Jüśa: No güt. Zo's zȧjn, wi's wył. Yhy fjyder mih ufȧ oütabüs, bo'ȧ fjet y piöer minüta o.

der Myhuł: Ym wifuł?

s'Jüśa: Funfca nö cwełf.

der Myhuł: Ȧn wi łang fjesty?

s'Jüśa: Cwü śtunda.

der Myhuł: Cwü śtunda? To wysty kuma uf Krök…

s'Jüśa: Ym cwü.

der Myhuł: No do güt. To yhy wynć der ȧ gyłyklikjy rȧz.

s'Jüśa: Göt bycoł dy'ś.

der Myhuł: Ho dih güt!

WJYTŁA
SŁÓWKA

zo's zȧjn wi's wył	niech będzie, co chce
fjydyn zih	śpieszyć się
yh fjyder mih	śpieszę się
ofiöen	odjeżdżać
ȧ fjet y piöer minüta o	on odjeżdża za parę minut
ym wifuł?	o której?
funfca nö cwełf	piętnaście po dwunastej
nö	po
ym cwü	o drugiej
wynća	życzyć
yh wynć	życzę
Göt bycoł dy'ś	dziękuję (dosł. Bóg zapłać)
ho dih güt	trzymaj się (dosł. miej się dobrze)
piöeca	kilkanaście
dy hełwt	połowa
hołp	pół
s'dryty tȧl	trzecia część (jedna trzecia)
s'fjydy tȧl	czwarta część (jedna czwarta)

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

M: Dzień dobry (dosł. dobre rano). **J:** Gdzie dobre rano, jest już przecież dwunasta! **M:** To co powinienem powiedzieć? **J:** Dobre południe! **M:** Jest już minuta po południu, czyli jest już popołudnie. **J:** No dobrze. Niech będzie. Śpieszę się na autobus, bo za parę minut odjeżdża. **M:** O której? **J:** Kwadrans po dwunastej. **M:** I jak długo jedziesz? **J:** Dwie godziny. **M:** Dwie godziny? To przyjedziesz do Krakowa… **J:** O drugiej. **M:** No to dobrze. To życzę ci szczęśliwej podróży. **J:** Dziękuję. **M:** Trzymaj się!

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

LICZEBNIKI GŁÓWNE

1	ȧs	**11**	ȧlf	**30**	dresik
2	cwe	**12**	cwełf	**40**	fjycik
3	drȧj	**13**	dreca	**50**	funfcik, fumfcik
4	fjyr	**14**	fjyca	**60**	zȧhcik
5	fynf, fymf	**15**	funfca, fumfca	**70**	zymfcik, zynfcik
6	zȧhs	**16**	zȧhca	**80**	ahcik
7	zejwa	**17**	zymfca, zynfca	**90**	niöencik
8	aht	**18**	ahca	**100**	hundyt
9	noün	**19**	niöenca	**1000**	toüzyt
10	can	**20**	cwencik	**1000000**	milon

Żeby powiedzieć 200, 300, 400 itp. w języku wilamowskim wystarczy, że powiemy *dwa+sto, trzy+sto, cztery+sto* itd.: ***cwehundyt, drȧjhundyt, fjyrhundyt***... Żeby powiedzieć 21, 22, 23 itp., mówimy: *jeden-i-dwadzieścia, dwa-i-dwadzieścia, trzy-i-dwadzieścia*...

Przykłady:

cwencik	20	**zejwȧncwencik**	27
ȧnȧncwencik	21	**ahtȧncwencik**	28
cwejȧncwencik	22	**noünȧncwencik**	29
drȧjȧncwencik	23	**dresik**	30
fjyrȧncwencik	24	**ȧnȧndresik**	31
fynfȧncwencik	25	**cwejȧndresik**	32
zȧhsȧncwencik	26	**drȧjȧndresik…**	33...

Należy zwrócić uwagę na to, że kiedy ***ȧs*** (jeden) łączy się z dziesiątkami, ma formę ***ȧn***, w innych zaś wypadkach nie zmienia postaci: ***hundyt ȧs*** (101), ***toüzyt drȧjhundyt ȧs*** (1301). Liczebnik ***milon*** zachowuje się jak rzeczownik (rodzaju męskiego), więc mówimy: ***cwej milona, drȧj milona, fjyr milona*** itp.

Przykłady liczebników:

86 – ***záhsánahcik***
105 – ***hundyt fynf***
1999 – ***toüzyt noünhundyt noünánniöencik***
2543769 – ***cwej milona fynfhundytdrájánfjyciktoüzyt zejwahundyt noünánzáhcik***

Jak widać z powyższych przykładów, łącznie zapisujemy liczby pojedyncze z dziesiątkami (54 – ***fjyránfunfcik***), setki (400 – ***fjyrhundyt***) oraz tysiące (20000 – ***cwenciktoüzyt***), ale nie łączymy ich między sobą: ***cwenciktoüzyt fjyrhundyt fjyránfunfcik*** (20454).

CZAS PRZESZŁY ZŁOŻONY (PERFEKT) I IMIESŁÓW UPRZEDNI

Czas przeszły złożony (inaczej **dokonany**) – **perfekt** – tworzony jest za pomocą czasownika posiłkowego ***zájn*** lub ***hon*** w odpowiedniej formie oraz tzw. imiesłowu uprzedniego, np. ***gymaht*** (co można przetłumaczyć jako *zrobiony*). Z czasownikami, które wyrażają zmianę miejsca lub stanu (np. ***błájn*** 'zostawać', ***wada*** 'stawać się', ***zájn*** 'być', ***fiöen*** 'jechać', ***gejn*** 'iść', ***śpryngja*** 'skakać', ***łoüfa*** 'biec') z reguły używa się ***zájn***, w innych przypadkach (nieco częściej, np. z: ***asa*** 'jeść', ***trynkja*** 'pić', ***boüyn*** 'budować', ***jera zih*** 'mylić się', ***medytjyn*** 'rozmyślać' i in.) – czasownika ***hon***.

Przykłady:

Har ej uf dy Byłc gyfiöen. – Pojechał do Bielska. (dosł. Jest pojechany do Bielska)
Yhy bej gywast y Röm. – Byłem w Rzymie.
Dy wełt ej andyśt gywiöda. – Świat stał się inny.

Ale:

Wjyr hon's gymaht. – Zrobiliśmy to. (dosł. Mamy to zrobione)
Höst**y śun dos bihła gyłaza? – Przeczytałeś już tę książkę?
Ejs höt nö ny gasa s'mügjaasa. – Nie zjadła jeszcze śniadania.

Imiesłów uprzedni czasowników regularnych tworzony jest poprzez dodanie do nich przedrostka ***gy-*** oraz, zamiast końcówki, sufiksu ***-t***: ***maha*** > ***gymaht, łjyn*** > ***gyłjyt, ránn*** > ***gyránt***.

Jeśli czasownik kończy się na ***-jyn*** i końcówka ta jest akcentowana (nie należą do tej grupy czasowniki jednosylabowe oraz kilka wyjątków, np. ***fjyn, łjyn, śtüdjyn*** > ***gyfüt, gyłjyt, gyśtüdjyt)***, może on (ale nie musi) tworzyć imiesłów uprzedni bez przedrostka ***gy-***, tj. tylko z sufiksem ***-t*** zamiast końcowego ***-n***: ***interesjyn*** 'interesować' > ***interesjyt, maśjyn/máśjyn*** 'maszerować' > ***maśjyt/máśjyt, dyktjyn*** 'dyktować' > ***dyktjyt*** (uwaga: formy ***gyinteresjyt, gymaśjyt/gymáśjyt*** i ***gydyktjyt*** również są używane). Czasowniki nierozdzielnie złożone (tj. czasowniki z przedrostkami, których nie można od nich oddzielić) nigdy nie mają przedrostka ***gy-***: ***bykuza*** 'omawiać' > ***bykuzt, ferśpejła*** 'przegrać' > ***ferśpejłt, cyśtüdjyn*** 'namyślić się' > ***cyśtüdjyt***. Czasowniki rozdzielnie złożone mają przedrostek ***gy-*** po prefiksie: ***ufmaha – ufgymaht***.

Form imiesłowu uprzedniego czasowników nieregularnych trzeba nauczyć się na pamięć, por.: ***kuma*** > ***(gy)kuma, brengja*** > ***gybröht, gejn*** > ***(gy)ganga***.

IX. S'MYHUŁS GYDENKBIHŁA II
IX. DZIENNIK MICHAŁA II

Der Myhuł wejder śrájwt yhta ys gydenkbihła áj:

Hoüt s'mügjys hot yh á online-trof gyhot, wu yh ho gykuzt fur wymysiöeryśa śpröh: do dos wün dy jyśta zidlyn, wo zy hon dy śpröh myta mytgybröht. Dy jyśta Wymysiöejyn zájn zjyr gyśájty łoüt gywast – zy zájn dö kuma fu wájta łendyn án zy hon dö biöem gyfełt án hyta ufgyśtełt. Zu zájn oü dy fáldyn ádśtanda – yta zájn y Wymysoü jok piöer kliny pyśła gybłejn. Oder wer wysa ny zu hefa fu dan jyśta Wymysiöejyn. Dy ołda papjyn hon zih diöh zöfuł hundytjün felün. S'wyt ju śun ahthundyt jür zájn! Dy wymysiöejer kłádyn hon zy ołdyśt śpyter ufgybröht. Dy Wymysiöejyn wün ju wawyn, zy hon hefa gywjykt, s'mást łájmyt. Dos hon zy ferkoüft yn wájta łendyn án fu diöt hon zy wejder gybröht śejny wiöer, án fu dam hon dy nyteryna ołdyśt gynyt wymysiöejer fłák. No, uf hoüt ho'h śun gynüg ufgyśrejwa. Yh mü füt nö yhta łön ufs ander möł.

WJYTŁA
SŁÓWKA

der trof, s'trof	spotkanie
dy tref	spotkania
der zidler, der ozidler	osadnik
dy zidlyn, dy ozidlyn	osadnicy
mytbrengja	przynosić ze sobą
mytgybröht	*im. uprz. od mytbrengja*
gyśájt	mądry, roztropny
dy łoüt	ludzie
gywast	*im. uprz.od czasownika zájn*
s'łand	kraj, ląd, ziemia
dy łendyn	kraje, lądy, ziemie
der boüm	drzewo
dy biöem	drzewa
feła	obalić, ściąć drzewo
gyfełt	*im. uprz. od feła*
dy hyt	chata, dom
dy hyta	chaty, domy
ufśteła	ustawić, postawić, umieścić
ufgyśtełt	*im. uprz. od ufśteła*
zu	tak, w taki sposób
s'fáld	pole
dy fáldyn	pola
ádśtejn	powstać, zacząć się
ádśtanda	*im. uprz. od ádśtejn*
ok/jok/nok	tylko
piöer	para
der puś	lat
dy pyś	lasy
s'pyśła	lasek
dy pyśła	laski
błájn	zostać
gybłejn	*im. uprz. od błájn*
der jyśty	pierwszy
ołd/ałd	stary, staro
s'papjyr	papier, dokument
dy papjyn	papiery, dokumenty
zöfuł	tyle
s'hundyrjür	stulecie, wiek
dy hundytjün	stulecia, wieki
feljyn	zgubić, stracić
felün	*im. uprz. od feljyn*
ahthundyt	osiemset
s'kłád	strój świąteczny, uroczysty
dy kłádyn	stroje świąteczne
ołdyśt	dopiero

śpöt	późno
śpyter	później
ufbrengja	zaprowadzić, wprowadzić (np. modę)
ufgybröht	*im. uprz. od ufbrengja*
wün	byli, *forma czasu przeszłego prostego od czasownika zájn*
der wawer	tkacz
dy wawyn	tkacze
wjykja	tkać
gywjykt	*im. uprz. od wjykja*
dy łájmyt	płótno
dy łájmyta	płótna
ferkiöefa	sprzedawać
ferkoüft	*im. uprz. od ferkiöefa*
brengja	przynieść, przynosić
gybröht	*im. uprz. od brengja*
dy wiöer	towar, materiał, tkanina
dy nyteryn	krawcowa, szwaczka
dy nyteryna	krawcowe, szwaczki
nyn	szyć
gynyt	*im. uprz. od nyn*
der fłák, s'fłák	ścierka, szmata lub: ubranie odświętne
dy fłák	ścierki, szmaty lub: ubrania odświętne
ufśrájwa	zapisać
ufgyśrejwa	*m. uprz. od ufśrájwa*
łön	zostawić, pozwolić, dać, dać coś zrobić, rozkazać coś zrobić
ufs ander möł	na drugi raz, na następny raz

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

Michał znów zapisuje coś do dziennika:
Dziś rano miałem online spotkanie, gdzie mówiłem o języku wilamowskim: że to pierwsi osadnicy przynieśli ze sobą język wilamowski. Pierwsi Wilamowianie byli bardzo mądrymi ludźmi – przybyli tu z odległych krajów, wykarczowali tu drzewa i postawili budynki. Tak powstały też pola – teraz zostało w Wilamowicach już tylko parę małych lasków. Ale nie wiemy za wiele o tych pierwszych Wilamowianach. Stare dokumenty przez tyle setek lat zagubiły się. Będzie to już osiemset lat! Stroje wilamowskie wprowadzono dopiero później. Wilamowianie byli tkaczami, wiele tkali, zwłaszcza płótna. To sprzedawali do odległych krajów, a stąd sprowadzali znowu ładny materiał (ładne tkaniny) i z tego dopiero szyły krawcowe wilamowskie stroje. No, na dziś już dość napisałem. Muszę przecież jeszcze coś zostawić na następny raz.

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

LICZBA MNOGA

Liczba mnoga rzeczowników w języku wilamowskim tworzona jest na kilka sposobów:

1) Przez dodanie końcówki ***-a*** (z przegłosem lub bez): ***dy bow*** 'kobieta' – ***dy bowa*** 'kobiety'; ***der büw*** 'chłopiec' – ***dy büwa*** 'chłopcy'; ***der töp*** 'garnek' – ***dy typa*** 'garnki'.

2) Przez dodanie końcówki ***-ja*** (z przegłosem lub bez): ***dy zág*** ‘piła’ – ***dy zágja*** ‘piły’; ***dy koleżanka*** ‘koleżanka’ – ***dy koleżankja*** ‘koleżanki’; ***der kolega*** ‘kolega’ – ***dy kolegja*** ‘koledzy’; ***dy Pulk*** ‘Polka’ – ***dy Pylkja*** ‘Polki’.

3) Przez dodanie końcówki ***-n*** (z przegłosem lub bez): ***der engl*** ‘anioł’ – ***dy engln*** ‘aniołowie’; ***dy śül*** ‘szkoła’ – ***dy śiln*** ‘szkoły’; ***dy koül*** ‘laska, kula, kij’ – ***dy koüłn*** ‘laski’.

4) Przez dodanie końcówki ***-yn/-jyn*** (z przegłosem lub bez): ***s’tüh*** ‘kawał płótna, chusta, welon’ – ***dy tihjyn*** ‘chusty, welony’; ***s’fáld*** ‘pole’ – ***dy fáldyn*** ‘pola’; ***s’kynd*** ‘dziecko’ – ***dy kyndyn*** ‘dzieci’.

5) Przez dodanie końcówki ***-n*** zamiast ***-r*** lub ***-yn*** zamiast ***-er*** (z przegłosem lub bez): ***s’rür*** ‘rura, przełyk’ – ***dy rün*** ‘rury, przełyki’, ***der foter*** ‘ojciec’ – ***dy fatyn*** ‘ojcowie’, ***der śiłer*** ‘nauczyciel’ – ***dy śiłyn*** ‘nauczyciele’, ***der ater*** ‘robotnik, sąsiek’ – ***dy atyn*** ‘robotnicy, sąsieki’.

6) Bez końcówki (z przegłosem lub bez): ***der puś*** ‘las’ – ***dy pyś*** ‘lasy’, ***dy gonz*** ‘gęś’ – ***dy genz*** ‘gęsi’, ***s’fad*** ‘koń’ – ***dy fad*** ‘konie’; ***s’mákja*** ‘dziewczyna’ – ***dy mákja*** ‘dziewczyny’; ***der noma*** ‘imię’ – ***dy noma*** ‘imiona’.

7) Form liczby mnogiej niektórych rzeczowników trzeba po prostu się nauczyć: ***der menć*** ‘człowiek’ – ***dy łoüt*** ‘ludzie’, ***s’e*** ‘jajko’ – ***dy ájyn*** ‘jajka’.

Można wyodrębnić kilka reguł, które pomogą zapamiętać, jak poprawnie utworzyć liczbę mnogą dla wielu grup rzeczowników:

1) Rzeczowniki zakończone na ***-er*** w liczbie mnogiej będą miały końcówkę ***-yn***: ***dy triöewer*** ‘taczka’ – ***dy triöewyn*** ‘taczki’; ***der śnájder*** ‘krawiec’ – ***dy śnájdyn*** ‘krawcy’; ***der ater*** ‘pracownik’ – ***dy atyn*** ‘pracownicy’.

2) Rzeczowniki zakończone na ***-r*** otrzymują końcówkę ***-n***, która zazwyczaj (ale nie zawsze) zastępuje ***-r***: ***s’jür*** ‘rok’ – ***dy jün*** ‘lata’; ***der bar*** ‘niedźwiedź’ – ***dy ban/barn*** ‘niedźwiedzie’; ***der śandar*** ‘policjant, żandarm’ – ***dy śandan/śandarn*** ‘policjanci’; ***s’ür*** ‘ucho’ – ***dy ün*** ‘uszy’.

3) Rzeczowniki zakończone na ***-a*** z reguły nie będą miały specjalnej końcówki w liczbie mnogiej: ***dy baba*** ‘babcia’ – ***dy baba*** ‘babcie’; ***der dźjada*** ‘dziadek’ – ***dy dźjada*** ‘dziadkowie’; ***der hoza*** ‘zając’ – ***dy hoza*** ‘zające’; ***s’łidła*** ‘piosenka’ – ***dy łidła*** ‘piosenki’.

4) Rzeczowniki zakończone na ***-l/-ł*** będą miały końcówkę ***-n***: ***dy brijesuł*** ‘pokrzywa’ – ***dy brijesułn*** ‘pokrzywy’; ***dy gowuł*** ‘widły, widelec’ – ***dy gowułn*** ‘widły, widelce’; ***der śtül*** ‘krzesło’ – ***dy śtiln*** ‘krzesła’.

5) Rzeczowniki zakończone na ***-k, -g, -h***, jeśli nie mają nieregularnej liczby mnogiej, zazwyczaj będą miały końcówkę ***-ja***: ***der bek*** ‘piekarz’ – ***dy bekja*** ‘piekarze’; ***dy fájg*** ‘figa’ – ***dy fájgja*** ‘figi’; ***dy tájh*** ‘staw’ – ***dy tájhja*** ‘stawy’.

6) Rzeczowniki zakończone na ***-ki*** mają końcówkę ***-ja***: ***der fjołki*** ‘fiołek’ – ***dy fjołkja*** ‘fiołki’; ***der kafki*** ‘kawka’ – ***dy kafkja*** ‘kawki’; ***der ogürki*** ‘ogórek’ – ***dy ogürkja*** ‘ogórki’.

7) Rzeczowniki zakończone na ***-mon*** kończą się w liczbie mnogiej na ***-łoüt***: ***der koüfmon*** ‘kupiec’ – ***dy koüfłoüt*** ‘kupcy’, ***der frájmon*** ‘chłopak, zalotnik, narzeczony’ – ***dy frájłłoüt*** ‘chłopacy, zalotnicy, narzeczeni’, ***der fojermon*** ‘strażak’ – ***dy fojerłoüt*** ‘strażacy’.

RZECZOWNIKI Z LICZEBNIKAMI

Użycie rzeczowników z liczebnikami od 3 wzwyż jest bardzo proste. Wystarczy użyć po liczebniku rzeczownika w liczbie mnogiej: ***dráj mákja*** ‘3 dziewczyny’, ***ánáncwencik büroka*** ‘21 buraków’, ***hundyt łoüt*** ‘100 ludzi’... Inaczej sytuacja wygląda z liczebnikami ***ás*** i ***cwe***:

1) ***ás*** (1), kiedy po nim występuje rzeczownik, przybiera postać identyczną do rodzajnika nieokreślonego, z tą tylko różnicą, że – w odróżnieniu od tego ostatniego – pada na niego akcent (akcent zaznaczony jest symbolem | przed sylabą akcentowaną):

Yh zoh á ˈmákja. – Widziałem (jakąś) dziewczynę.
Yh zoh ˈá ˈmákja. – Widziałem jedną dziewczynę.
Wjyr kuzta myt ám kolˈega. – Mówiliśmy z (jakimś) kolegą.
Wjyr kuzta myt ˈám kolˈega. – Mówiliśmy z jednym kolegą.

Inaczej sytuacja wygląda, jeśli liczebnik ***ás*** występuje samodzielnie, tj. bez rzeczownika:

Áner ej ałd, der ander – duł. – Jeden jest stary, drugi – głupi.
Dar höt ok ás ym hiöet. – Ten ma tylko jedno w głowie.
Ok ány gyfełt mer. – Tylko jedna mi się podoba.
Ána ziöen zu, ána – ázu. – Jedni mówią tak, jedni – siak.

Jest to zarazem jedyny liczebnik, który odmienia się przez przypadki i liczby (pełen paradygmat odmiany można znaleźć w Tabelach gramatycznych w rozdziale ODMIANA LICZEBNIKÓW).

Reszta liczebników wcale się nie odmienia, za wyjątkiem liczebnika ***cwe*** (2), który odmienia się przez rodzaje: ***cwej kłopa*** ‘dwóch mężczyzn’, ***cwü bowa*** ‘dwie kobiety’, ***cwe kyndyn*** ‘dwoje dzieci’.

X. WȧJNAHTSKJYMYS
X. JARMARK BOŻONARODZENIOWY

der Myhuł: Jüśü! Hiöer ok, ny łoüfźe ȧzu byhend!

s'Jüśa: Ojeruma, dü byst dos, Myhuł! Yh ho derśroka! Fercȧj, yh ho kȧ cȧjt, yh mü ufȧ oütabüs…

der Myhuł: Do kymsty ny uf dy Wȧjnahtskjymys?

s'Jüśa: Wȧjnaht… wos?

der Myhuł: No uf dy kjymys. Dos ej wi ȧ miöek oba jümyt. Mȧ kon diöt hefa zaha kiöefa. Ȧn do dy Wȧjnahta zȧjn wo ȧmöł nynder, do hower y Wymysoü ȧ Wȧjnahtskjymys. Der candy (10-dy) grüdźjyń ys's hoüt, gydenksty? Do kymsty ny myt yns myt? Gej'h diöt grod, bo'h wył mer kłejzła myt hung kiöefa, wi idys jür. Yhy ho zy okriöepnje gan!

s'Jüśa: Ȧh zu! Yta ferśtej'h's. Zisty, wosfer ȧ güt gydyhtnys ho'h? Hmm… Fylȧjht kon yh hoüt ȧ oüsnom maha ȧn ȧbysła śpyter yn ham kuma – Göt zȧj dank, hower gynüg oütabü-sa. Gejwer cyzoma! Ys's* wȧjt?

der Myhuł: S'ej ju ny wȧjt, dry zih ym!

s'Jüśa: Ju nȧ! Ufum Ryng ej'ȧ! Wi kund yh dos ny derwiöera?...

der Myhuł: Mȧ zo ȧmöł uf dy cȧjt zih ymzan, ȧ ny jok zu byhend łoüfa ȧn giöe ny gan kȧ öbaht uf dȧj kameröta…

s'Jüśa: Güt, güt, ny kuz zöfuł, ok gejwer dȧj kłejzła zihja! Zejh jok, diöt ej ȧ gruser śtand, dar jyśty, diöt wan zy zȧjn!

der Myhuł: Güter nömytag, yhy djef hon kłejzła. Zȧjn zy fryś?

der ferkiöefer: Oju, di zȧjn ganc fryśy kłejzła. Wifuł wynćter'üh?

der Myhuł: Ferkiöefter dos uf śtykla oba uf deka?

der ferkiöefer: Uf deka.

der Myhuł: Güt. To gat mer funfcik (50) deka, byt śejn.

der ferkiöefer: S'maht zih! S'kon zȧjn zȧhcik (60)?

der Myhuł: No güt.

der ferkiöefer: Ys's śun ołys?

der Myhuł: Ju, dank śejn.

der ferkiöefer: S'wyt zȧjn dresik (30) złoty.

der Myhuł: Ȧzu tojer zȧjn zy?

der ferkiöefer: Di zȧjn zjyr śmakhoftikjy kłejzła, dy łoüt nama zy ogriöemnje!

der Myhuł: Güt, s'kon zȧjn. Dö zȧjn drȧj (3) cenyn, ony rest. Ołys gütys!

der ferkiöefer: Dank śejn! Hot ȧn śejna tag!

**ys's = ej + 's*

WJYTŁA
SŁÓWKA

der ferkiöefer	sprzedawca
dy ferkiöefyn	sprzedawcy
hiöer ok	czekaj, czekaj no
łoüfa	biec
ny łoüfźe	nie biegnijże
byhend	szybko
ojeruma!	*wyraża zdziwienie/ból*
derśrakja	przestraszyć się
derśroka	*im. uprz. od derśrakja*
der wȧjnahtskjymys	jarmark/targ bożonarodzeniowy
der jümyt/der miöek	targ
dy jümyta/dy miöekja	targi
dy kjymys	jarmark, kiermasz, targ
dy kjymysa	jarmarki, kiermasze, targi
dy zah	rzecz
dy zaha	rzeczy
dy Wȧjnahta	Boże Narodzenie
wo ȧmöł	coraz
nynder	bliżej
s'kłejzła	kluska
dy kłejzła	kluski
s'hung	miód
idys jür	każdego roku
okriöepnje	okropnie, bardzo
gan hon	podobać się
yh ho gan	lubię/podoba mi się
wosfer	jaki, jaka, jakie
s'gydyhtnys	pamięć
dy oüsnom	wyjątek
dy oüsnoma	wyjątki
yn ham	do domu
Göt zȧj dank	dzięki Bogu
ymdryn zih	obrócić się
dry zih ym	obróć się
kyna	móc, potrafić
yh kund	mogłam
derwiöera	spostrzec, zauważyć
ȧmöł uf dy cȧjt	raz na jakiś czas
zuła	mieć powinność
mȧ zo	powinno się
ymzan zih	rozejrzeć się, obejrzeć się, oglądać się
giöe	całkiem, wcale, w ogóle, zupełnie
öbaht gan	uważać
der kameröt	kolega
dy kameröta	koledzy
zihja	szukać
zan	widzieć, patrzeć
zejh jok!	popatrz tylko!
grus	duży
der śtand	położenie, miejsce, stoisko
dy śtend	położenia, miejsca, stoiska
djefa	potrzebować
fryś	świeży, zdrowy, dziarski
wifuł	ile
wynća	życzyć
wifuł wynćter'üh?	ile pan/pani sobie życzy/ile sobie życzycie?
s'śtykla	kawałek
dy śtykla	kawałki
uf śtykla	na kawałki, na sztuki
gan	dać, dawać
gat mer	dajcie mi/niech mi Pan da
s'maht zih	robi się
s'kon zȧjn	może być
tojer	drogi
śmakhoftik	smaczny
ogriöemnje	ogromnie, w dużych ilościach, bardzo
s'giełd	pieniądze
der cener	dziesiątka, dycha, dyszka
dy cenyn	dziesiątki, dychy, dyszki
der rest	reszta
ołys gütys	wszystkiego dobrego/najlepszego
hot ȧn śejna tag	miejcie miły dzień/niech Pan ma miły dzień/miłego dnia

JĘZYK POTOCZNY

Jeśli zapomnieliśmy albo nie znamy jakiegoś słówka w języku wilamowskim, z pomocą śpieszą nam wyrazy: ***jesa*** – tegować (zastępuje dowolny czasownik, można do niego dodawać przedrostki); ***jes*** – coś (zastępuje dowolny rzeczownik); ***zyter*** – taki:

Yhy ho dos śun ogyjest. – Yhy ho dos śun ogywośa. – Już to zmyłem.
Diöt ej á gruser jes ufer heja. – Diöd ej á gruser zol ufer heja. – Tam jest duża sala na górze.
Zej hot ju án zyta... błáhruta rök. – Miała gdzieś taką... różową spódnicę.

Kilka przydatnych wyrażeń, którymi można wypełnić ciszę w rozmowie:

dos án jes	to i tamto	**yhy wa der wos ziöen**	coś ci powiem.
śájnt's mer/mer śájnt's	wydaje mi się	**s'kymt cy ziöen/ kymt's cy ziöen**	przyjdzie powiedzieć
mán yh/yhy mán	myślę, uważam, wydaje mi się	**yh wje ziöen/wje'h ziöen**	powiedziałbym
(dos) ziöe'h der/ (dos) ziöe'h'üh	mówię ci/mówię wam (panu, pani, państwu)	**wi zo'h dos ziöen?**	jak by to powiedzieć?
wás yh?	czy ja wiem?	**ziöewer**	powiedzmy
wásty/wásty's?	wiesz?	**hiöer ok**	poczekaj
wásty wos?	wiesz, co?		

Do wos hösty gymaht? – Á, dos án jes... = To co robiłeś? – A, to i tamto...
Śájnt's mer, do wer müsa diöt gejn = Wydaje mi się, że musimy tam iść.
Har ej – mán yh – á güter menć = On jest – jak myślę – dobrym człowiekiem.
No ziöe'h der, wyt's diöt öetik zájn! = No mówię ci, będzie tam super!
Ys's hoüt á güty cájt? Wás yh?... Fylájht ys's... = Czy jest dziś dobra pogoda? A czy ja wiem? Może i jest...
Yhy wa der wos ziöen: ym besta wiöe's by Estrájh... = Coś ci powiem: najlepiej było za Austrii...
Dos wiöe, kymt's cy ziöen, śun zjyr łang y dam = To było, przyjdzie powiedzieć, już bardzo dawno temu.
S'hiöet hot'á śun, wásty's, cy nist = Głowę już miał, wiesz, do niczego.
Wásty wos? Yhy ho á noü rod = Wiesz co? Mam nowy rower.
Dar wyt hon, wje'h ziöen, dráj miöergja = Ten będzie miał, powiedziałbym, trzy morgi.
Dos ej, wi zo'h dos ziöen... Á śłáht gyśeft = To jest, jak by to powiedzieć... Zły interes.
Har ej, ziöewer, á gájcwonst = On jest, powiedzmy, sknerą.
Hiöer ok, hiöer ok, mü'h ábysła śtüdjyn... = Poczekaj, poczekaj, muszę trochę pomyśleć...

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

M: Justyno! Poczekaj, nie biegnij tak szybko! **J:** Ojej, to jesteś ty, Michał! Wystraszyłam się! Wybacz, nie mam czasu, muszę biec na autobus… **M:** To nie idziesz na Jarmark

bożonarodzeniowy? **J:** Bożonarodze… co? **M:** No na jarmark. To jak targ czy kiermasz. Można tam kupić wiele rzeczy. A że Boże Narodzenie jest coraz bliżej, to mamy w Wilamowicach Jarmark bożonarodzeniowy. Dziś jest 10. grudnia, pamiętasz? To nie pójdziesz ze mną? Właśnie tam idę, bo chcę kupić kluski z miodem, jak co roku. Strasznie je lubię! **J:** Ach tak! Teraz rozumiem. Widzisz, jaką dobrą mam pamięć? Hmm… Może mogę dziś zrobić wyjątek i trochę później wrócić do domu – dzięki Bogu, mamy dość autobusów. Chodźmy razem! Czy to daleko? **M:** Nie jest daleko, obróć się! **J:** No nie! Jest na rynku! Jak mogłam tego nie zauważyć?... **M:** Powinno się co jakiś czas rozglądać, a nie tylko tak lecieć i wcale nie zwracać uwagi na kolegów… **J:** Dobrze dobrze, nie gadaj tyle, tylko chodźmy szukać twych klusek! Popatrz no, tam jest duże stoisko, to pierwsze, tam pewnie będą! **M:** Dzień dobry, potrzebuję klusek. Są świeże? **f:** O tak, to są bardzo świeże kluski. Ile sobie Pan życzy? **M:** Sprzedaje je Pan na sztuki czy na deka? **f:** Na deka. **M:** Dobrze. To poproszę 50 deka. **f:** Robi się! Może być 60? **M:** No dobrze. **f:** Czy to już wszystko? **M:** Tak, dziękuję. **f:** To będzie 30 złotych. **M:** Są takie drogie? **f:** To są bardzo smaczne kluski, ludzie je wykupują! **M:** Dobrze, może być. Tu są trzy dyszki, bez reszty. Wszystkiego najlepszego! **f:** Dziękuję! Miłego dnia!

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

PRZYMIOTNIKI

Przymiotników w języku wilamowskim używa się zasadniczo w trzech formach:

1) ***Dos oüta ej zjyr byhend.*** – Ten samochód jest bardzo szybki. – czyli w formie orzecznika;
2) ***Dü gejst byhend!*** – Idziesz szybko! – czyli w formie przysłówka;
3) ***Dos ej á byhender menć.*** – To jest szybki człowiek. – czyli w formie przydawki.

Jeśli w pierwszych dwóch przypadkach przymiotnik (i przysłówek) prawie się nie odmieniają (mogą być tylko stopniowane), w ostatnim przypadku (w formie przydawki) przymiotnik odmienia się według rodzaju, liczby i przypadka. Da się wyodrębnić 3 rodzaje odmiany przymiotnika w zależności od tego, w jakiej pozycji w zdaniu występuje:

1) Jeśli nie występuje przed nim rodzajnik/wyraz rodzajnikowy, mówimy o tzw. odmianie mocnej:

	r.m.	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
Mianownik	güter cöker	güty wiöer	gütys wüt	güty kyndyn
Biernik	güta cöker	güty wiöer	gütys wüt	güty kyndyn
Celownik	gütum cöker	güter wiöer	gütum wüt	güta kyndyn

Ta odmiana najczęściej występuje po wyrazach takich jak ***nist, yht(a), imyd: nist śłáhtys*** ‘nic złego’, ***yhta gütys*** ‘coś dobrego’, ***imyd fremder*** ‘ktoś obcy’, w utartych zwrotach: ***myt gütum wüt*** ‘dobrym słowem’, ***myt bywájtum woser*** ‘wodą święconą’. Używamy jej także, gdy zwracamy się do kogoś: ***hyłf mer, güty bowy!*** – ‘pomóż mi, dobra kobieto!’ ***łiwer hjer...*** – ‘szanowny panie...’, albo z rzeczownikami niepoliczalnymi, jeśli akcentujemy przymiotnik (chcemy podkreślić, że coś jest właśnie takie): ***güter roüm*** ‘dobra śmietana’, ***zisys hung*** ‘słodki miód’, ***wiöemys woser*** ‘ciepła woda’; kiedy przymiotnik nie jest specjalnie akcentowany, w rodzaju nijakim końcówki ***-ys*** nie ma: ***zis hung*** ‘słodki miód’, ***kołd woser*** ‘zimna woda’ ale ***güter roüm*** ‘dobra śmietana’, ***noüy puter*** ‘nowe masło’.

Podobną odmianę ma przymiotnik też w konstrukcji ***á mákja á gütys*** ‘dobra dziewczyna’ (odpowiednik zwykłego ***á güt mákja*** – patrz niżej), z tą tylko różnicą, że w celowniku we wszystkich rodzajach i liczbach występuje końcówka ***-a***: ***myt ám mákja ám güta*** – z dobrą dziewczyną.

2) Jeśli przed przymiotnikiem występuje rodzajnik nieokreślony, zaimek ***ká*** ‘żaden’, ***zyter*** ‘taki’ lub zaimek dzierżawczy (np. ***máj*** ‘mój’, ***ojer*** ‘nasz’, ***jyr*** ‘jej, ich’ i in.), mówimy o tzw. odmianie mieszanej:

	r.m.	r.ż.	r.n.	l.mn.
Mianownik	á güter kłop	á güty bow	á güt mákja	güty kyndyn
Biernik	án güta kłopa	á güty bow	á güt mákja	güty kyndyn
Celownik	ám güta kłopa	ár güta bow	ám güta mákja	güta kyndyn

Przykłady:

Dos ej zjyr á güt fad. – To jest bardzo dobry koń.
Yhy ho án güta röt fjyr dejh. – Mam dla ciebie dobrą radę.
Myt mer güta bow ławwer wunderśejn. – Z moją dobrą żoną żyjemy przepięknie.

3) Jeśli przed przymiotnikiem występuje rodzajnik określony lub zaimek wskazujący (np. ***dar*** ‘ten’, ***jer*** ‘tamten’ czy in.), mówimy o tzw. odmianie słabej:

	r.m.	r.ż.	r.n.	l.mn.
Mianownik	der güty kłop	dy güty bow	s’güty mákja	dy güta kyndyn
Biernik	á güta kłopa	dy güty bow	s’güty mákja	dy güta kyndyn
Celownik	-m/-um güta kłopa	-r/-er güta bow	-m/-um güta mákja	-n/-a güta kyndyn

Przykłady:

S’świöecy fad gyfełt mer. – (Ten) czarny koń podoba mi się.
Dar güty röt ruinjyt mih! – Ta dobra rada mnie zrujnowała.
Myt jer rájhja bow wje’h mih ferwájwa. – Z tamtą bogatą kobietą bym się ożenił.

LICZEBNIKI PORZĄDKOWE

Liczebniki porządkowe w języku wilamowskim odmieniają się jak przymiotniki (więcej o tym na stronie 59. i 60.) i prezentują się następująco:

der jyśty	pierwszy
der ander	drugi
der dryty	trzeci
der fjydy	czwarty
der fynfty, fymfty	piąty
der záhsty	szósty
der zejwdy	siódmy
der ahty	ósmy
der noündy	dziewiąty
der candy	dziesiąty
der álfty	jedenasty
der cwełfty	dwunasty
der drecyty	trzynasty
der fjycyty	czternasty
der funfcyty, fumfcyty	piętnasty
der záhcyty	szesnasty
der zymfcyty, zynfcyty	siedemnasty
der ahcyty	osiemnasty
der niöencyty	dziewiętnasty
der cwenciksty	dwudziesty
der ánáncwenciksty	dwudziesty pierwszy
der cwejáncwenciksty	dwudziesty drugi
der drájáncwenciksty	dwudziesty trzeci
der fjyráncwenciksty	dwudziesty czwarty
der dresiksty	trzydziesty
der fjyciksty	czterdziesty
der funfciksty, fumciksty	pięćdziesiąty
der záhciksty	sześćdziesiąty
der zymfciksty, zynfciksty	siedemdziesiąty
der ahciksty	osiemdziesiąty
der niöenciksty	dziewięćdziesiąty
der hundyty	setny
der hundytjyśty	sto pierwszy
der hundytander	sto drugi
der hundyt ánáncwenciksty	sto dwudziesty pierwszy
der hundyt cwejáncwenciksty	sto dwudziesty drugi
der toüzyty	tysięczny
der toüzyt cwehundyt drájánfjyciksty	tysiąc dwieście czterdziesty trzeci
der milondy	milionowy

Przykłady:

Yhy ging y dy śül ym cwetoüzyt fjycyta jür. – Poszedłem do szkoły w 2014 roku.

Yh ziöe der dos s'toüzyty möł!... – Mówię ci to po raz tysięczny!...

Ym ofang fum cwetoüzyta jür fájyta dy łoüt s'kuma fum noüa milenum. – Na początku dwutysięcznego roku obchodzono przyjście nowego milenium.

Inaczej niż wszystkie pozostałe liczebniki porządkowe kończy się ander 'drugi' (ma on też znaczenie 'inny'). Przybiera również niespotykaną w odmianie innych liczebników końcówkę ***-yn***:

Ufá andyn tag s'mügjys. – Drugiego/następnego dnia rano.

Myt dam jyśta wje'h nö kuza, oder myt dam andyn... – Z tym pierwszym jeszcze bym rozmawiała, ale z tym drugim...

XI. WÀJNAHT Y WYMYSOÜ
XI. BOŻE NARODZENIE W WILAMOWICACH

Der Piöel-śiłer fercyłt fun Wàjnahta àn wi dy Wymysiöejyn zy ymgejn:

der Piöel: *Ym wynter zàjn dy Wàjnaha der wihtiksty hàltag. Cyjyśt kymt dy onfentcàjt. Dy onfent toüyt fjyr (4) woha. Der hàliköwyt ej ym fjyràncwenciksta (24-sta) grüdźjyń. Y dam tag ata oły y dyham. Oły müsa ołys fjetik maha. Dy hyt mü zàjn ràn àn ołys zo śejn glanca. Dy kehjeryna djefa hon hefa càjt cym koha, bo ym wymysiöejer hàliköwyt zuł zàjn noünlà asa. Cym gyłyk, hoütcytag hyłfa jyn koha oü dy kłopa. Gywynłik zàjn cym asa kłejzła myt hung – jyr kynt zy koha ym woser oba yr myłih. Gydenktźe oder, do jyr müst cügan hung, do zy zuła zàjn zis. Ok ny cy fejł, bo dos zàjn kłejzła myt hung, à ny hung myt kłejzła. Der fejś kon zàjn gyrejst oba gybaka ym roüm. Fyś yst mà s'màst kiöep oba hjerik. Dy pjyćkjazüp mü oü zàjn ym hàliköwyt. Àna weła zy asa myt awys ufum tełer, àna wejder weła zy trynkja fum głazła. Ym hacta hon dan hàltag gan dy kyndyn, bo zy krigja wàjnah-tagyśenkja. Hoter śun oü fjy ojer familyj dy gyśenkja gykoüft? Wen nö ny, maht dos wi ym byhendsta, do jyr hot fu wos cy oüskłoün!*

WJYTŁA
SŁÓWKA

fercyła	opowiadać	**fjetik**	gotowy
har fercyłt	tu: on opowiada	**fjetik maha**	doprowadzić do końca, przygotować, uszykować
ymgejn	obchodzić, świętować		
der wynter	zima	**ràn**	czysty, czyszczony
ym wynter	zimą	**zuła**	mieć powinność
dy Wàjnahta	Boże Narodzenie	**ołys zo**	wszystko powinno
wihtik	ważny	**glanca**	błyszczeć
der wihtiksty	najważniejszy	**dy kehjeryn**	kucharka
der hàltag	święto	**dy kehjeryna**	kucharki
dy hàltag	święta	**koha**	gotować
cyjyśt	najpierw	**s'koha**	gotowanie
dy onfentcàjt	czas adwentu	**zuł**	**zo**
dy onfent	adwent	**noülnà**	dziewięciu rodzajów
toüyn, doüyn	trwać	**cwelà (<cwe)**	dwóch rodzajów, dwojaki
har toüyt	on trwa	**dràjyla (<dràj)**	trzech rodzajów, trojaki
dy woh	tydzień	**ołylà (<ołys)**	rozmaity
dy woha	tygodnie	**ànylà (<às)**	jednakowo, jednakowy
der hàliköwyt	Wigilia	**cym gyłyk**	na szczęście
der grüdźjyń	grudzień	**hoütcytag**	dzisiaj, obecnie
der tag	dzień	**hyłfa**	pomagać
dy tag	dnie	**jyn**	tu: (komu?) im
y dyham	w domu	**jyr**	tu: (czyj?) ich

gywynłik	zazwyczaj, zwyczajny, zwykły
kyna	móc, potrafić
jyr kynt	wy możecie
cügan	dodawać, zgadzać się
zis	słodki
cy fejł	za dużo
der fejś	ryba
dy fyś	ryby
rejsa	smażyć
gyrejst	*im. uprz. od rejsa*
baka	piec
gybaka	*im. uprz. od baka*
der roüm	śmietana
asa	jeść
yst má	je się, człowiek je
s'mást	najczęściej, najwięcej
dy kiöep	karp
dy kiöepa	karpie
der hjerik	śledź
dy hjerikja	śledzie
dy züp	zupa
dy züpa	zupy
dy pjyćkjazüp	zupa/kompot z pieczek*
ána	tu: jedni
dy awys	groch, fasola
der tełer	talerz
dy tełyn	talerze
s'głazła	szklanka, szklaneczka, kieliszek
dy głazła	szklanki, szklaneczki, kieliszki
ym hacta	najmocniej
s'gyśenk	prezent
dy gyśenkja	prezenty
s'wájnahtagyśenk	prezent na Boże Narodzenie
dy wájnahtagyśenkja	prezenty na Boże Narodzenie
ojer	wasz, wasza, wasze
dy familyj	rodzina
dy familyja	rodziny
gykoüft	*im. uprz. od kiöefa*
wi ym byhendsta	jak najszybciej
fu wos	z czego
oüskłoün	wybierać

EJWERZECNAN
TŁUMACZENIE

Nauczyciel Paweł opowiada o Bożym Narodzeniu i o tym, jak je obchodzą Wilamowianie:
P: Zimą najważniejszym świętem jest Boże Narodzenie. Wpierw nadchodzi czas adwentu. Adwent trwa 4 tygodnie. Wigilia jest 24-ego grudnia. W ten dzień wszyscy pracują w domu. Wszyscy muszą wszystko przygotować. Dom musi być posprzątany i wszystko powinno błyszczeć. Kucharki potrzebują mieć dużo czasu do gotowania, bo w wilamowską Wigilię powinno być 9 rodzajów jedzenia. Na szczęście obecnie pomagają im gotować też mężowie. Tradycyjnie są do jedzenia kluski z miodem – możecie je ugotować w wodzie lub w mleku. Ale pamiętajcie, żeby dodać miodu, żeby były słodkie. Tylko nie za dużo, bo to są kluski z miodem, a nie miód z kluskami. Ryba może być smażona lub pieczona w śmietanie. Najczęściej je się karpia lub śledzia. Kompot z pieczek* też musi być w Wigilię. Jedni chcą go jeść z grochem na talerzu, inni znów chcą go pić ze szklanek. Najbardziej lubią to święto dzieci, bo dostają prezenty. Też już kupiliście prezenty dla swojej rodziny? Jeśli jeszcze nie, zróbcie to jak najprędzej, żebyście mieli z czego wybierać!

pieczki (wil. **pjyćkja) – suszone owoce*

DY GRAMATYK
GRAMATYKA

PRZYSŁÓWKI

Żeby powiedzieć, że czegoś jest za wiele, ktoś coś robi za szybko lub za mocno, używa się słówka ***cy***: ***cy wiöem*** ‘za ciepło/za ciepły’, ***cy świjer*** ‘za ciężko/za ciężki’, ***cy mił*** ‘zbyt miło/zbyt miły’. Istnieje też kilka utartych wyrażeń z ***cy***, które warto znać:

cyfłájs	naumyślnie	**cyjür**	rok temu
cyfüs	pieszo	**cyjyśt, cyderjyśt**	najpierw
cykrig	na złość	**hoütcytag**	dzisiaj, w dzisiejszych czasach, obecnie
cym gyłyk	na szczęście		
cym bájśpil	na przykład	**cym jyśta möł**	pierwszy raz
fu jür cy jür	z roku na rok	**cy wos?**	po co?

Stopniowanie przysłówków wygląda następująco:

byhend ‘szybko’ – ***byhender*** ‘szybciej’ – ***ym byhendsta*** ‘najszybciej’

Jest to przykład odmiany regularnej – kilka przymiotników/przysłówków ma jednak odmianę nieregularną, której trzeba się nauczyć:

güt ‘dobrze’ – ***beser*** ‘lepiej’ – ***ym besta*** ‘najlepiej’
świjer ‘ciężko’ – ***świjener, świjerer*** ‘ciężej’ – ***ym świjensta*** ‘najciężej’
fejł ‘dużo’ – ***mejer*** ‘więcej’ – ***ym másta*** ‘najwięcej, najbardziej’
wájt ‘daleko’ – ***weter*** ‘dalej’ – ***ym wájtsta, ym wetsta*** ‘najdalej’
śpöt ‘późno’ – ***śpyter*** ‘później’ – ***ym śpytsta*** ‘najpóźniej’
ryś ‘wcześnie’ – ***ejer*** ‘wcześniej’ – ***ym ejsta*** ‘najwcześniej’
nönd ‘blisko’ – ***nynder*** ‘bliżej’ – ***ym nyndsta*** ‘najbliżej’
huh ‘wysoko’ – ***hyhjer*** ‘wyżej’ – ***ym hyhsta*** ‘najwyżej’
küc ‘krótko’ – ***kjycer*** ‘krócej’ – ***ym kjycta*** ‘najkrócej’

Przykłady:

Ym másta ho’h gan myłihćekülod. – Najbardziej lubię czekoladę mleczną.
Yhy kon ny śpyter, bo’h ho lekcyja. – Nie mogę później, bo mam lekcje.
Diöt weter ej śun á ander diöf, zu wájt djefsty ny gejn. – Tam dalej jest już inna wieś, tak daleko iść nie potrzebujesz.

Podobnie odmieniają się też przymiotniki, tylko bez ***ym***:

Dos ej der besty niöerki yr ganca wojewütśoft. – To jest najlepszy nurek w całym województwie.
Myt ár jyśta besta wa’h mih ny ferwájwa. – Z pierwszą lepszą się nie ożenię.
Ferkiöef mer dos besyś oüta. – Sprzedaj mi ten lepszy samochód.

CZASOWNIKI ZUŁA I DJEFA

Odmiana czasownika ***zuła*** ‘mieć powinność’ i ***djefa*** ‘potrzebować’:

Odmiana czasownika *zuła* w czasie teraźniejszym			
Yhy	zo/zuł	**Wjyr**	zuła
Dü	zost	**Jyr**	zułt
Har **Zej** **Ejs**	zo/zuł	**Zej**	zuła

Odmiana czasownika *zuła* w czasie przeszłym			
Yhy	zułd	**Wjyr**	zułda
Dü	zułdst	**Jyr**	zułt
Har **Zej** **Ejs**	zułd	**Zej**	zułda

Odmiana czasownika *djefa* w czasie teraźniejszym			
Yhy	djef	**Wjyr**	djefa
Dü	djefst	**Jyr**	djeft
Har **Zej** **Ejs**	djef	**Zej**	djefa

Odmiana czasownika *djefa* w czasie przeszłym			
Yhy	diöft	**Wjyr**	diöfta
Dü	diöftst	**Jyr**	diöft
Har **Zej** **Ejs**	diöft	**Zej**	diöfta

GRAMATYŚY TÖWUŁN

TABELE GRAMATYCZNE

KONIUGACJA

ODMIANA CZASOWNIKÓW WŁAŚCIWYCH

Czasownik w języku wilamowskim odmienia się przez liczby, osoby, tryby, strony i czasy, nie ma natomiast kategorii aspektu, tj. ***maha*** oznaczać może zarówno ‘zrobić’ jak ‘robić’, ***kuma*** – zarówno ‘przyjść’, jak też ‘przychodzić’ itp. Czasownik wilamowski ma cztery tryby: oznajmujący, rozkazujący i dwa przypuszczające (tworzone ze specjalnymi formami czasowników posiłkowych ***zájn*** i ***hon***). Poniżej zostanie zaprezentowana odmiana regularnego czasownika ***maha*** i nieregularnego czasownika ***kuma*** przez wszystkie czasy i tryby. Odmiany czasowników nieregularnych należy nauczyć się na pamięć, gdyż ona nie zawsze się zgadza z zasadami rządzącymi czasownikami regularnymi.

	maha		
	czas teraźniejszy	czas przeszły prosty	czas przeszły złożony
Yhy	mah	maht	ho gymaht
Dü	mahst	mahtst	höst gymaht
Har Zej Ejs	maht	maht	höt gymaht
Wjyr	maha	mahta	hon gymaht
Jyr	maht	maht	hot gymaht
Zej	maha	mahta	hon gymaht

	maha		
	czas zaprzeszły	czas przyszły prosty	czas przyszły złożony
Yhy	hot gymaht	wa maha	wa hon gymaht
Dü	hotst gymaht	wyst maha	wyst hon gymaht
Har Zej Ejs	hot gymaht	wyt maha	wyt hon gymaht
Wjyr	hota gymaht	wan maha	wan hon gymaht
Jyr	hot gymaht	wat maha	wat hon gymaht
Zej	hota gymaht	wan maha	wan hon gymaht

Czas przeszły złożony tworzony jest albo za pomocą czasownika posiłkowego ***hon***, albo ***zȧjn***. Więcej na ten temat na str. 43.

Forma ***gymaht*** jest to tzw. imiesłów uprzedni, który jest używany do tworzenia czasu przeszłego złożonego, przyszłego złożonego, zaprzeszłego oraz trybu przypuszczającego 2. Od czasowników regularnych tworzony jest poprzez zastąpienie końcówki bezokolicznika ***-a/-n*** końcówką ***-t*** oraz dodaniem przedrostka ***-gy: kuza > gykuzt, ráhyn > gyráhyt, wönn > gywönt***… Czasowniki z przedrostkami nierozdzielnymi nie otrzymują przedrostka ***gy-***: ***ferśpejła > ferśpejłt***. Pewna grupa czasowników kończących się na ***-jyn*** (są to zapożyczenia) potrafi tworzyć imiesłów uprzedni z, lub bez ***gy-***: ***interesjyn > gyinteresjyt/interesjyt***. Form imiesłowu uprzedniego czasowników nieregularnych należy się uczyć na pamięć, np.: ***asa > gasa/gygasa*** lub ***hoün*** ‘bić’ > ***gyjat.***

	kuma		
	czas teraźniejszy	czas przeszły prosty	czas przeszły złożony
Yhy	ku/kum	kom	bej (gy)kuma
Dü	kymst	komst	byst (gy)kuma
Har Zej Ejs	kymt	kom	ej (gy)kuma
Wjyr	kuma	köma/koma	zȧjn (gy)kuma
Jyr	kumt	kömt	zȧjt (gy)kuma
Zej	kuma	köma/koma	zȧjn (gy)kuma

	kuma		
	czas zaprzeszły	czas przyszły prosty	czas przyszły złożony
Yhy	wiöe (gy)kuma	wa kuma	wa zȧjn (gy)kuma
Dü	wiöest (gy)kuma	wyst kuma	wyst zȧjn (gy)kuma
Har Zej Ejs	wiöe(gy)kuma	wyt kuma	wyt zȧjn (gy)kuma
Wjyr	wün (gy)kuma	wan kuma	wan zȧjn (gy)kuma
Jyr	wüt (gy)kuma	wat kuma	wat zȧjn (gy)kuma
Zej	wün (gy)kuma	wan kuma	wan zȧjn (gy)kuma

	maha		
	tryb przypuszczający 1	tryb przypuszczający 2	tryb rozkazujący
Yhy	wje maha	het gymaht	zo'h maha!
Dü	wjest maha	hetst gymaht	mah!
Har Zej Ejs	wje maha	het gymaht	zo'ȧ maha! zo zy maha! zo's maha!
Wjyr	wjyn maha	heta gymaht	mahwer!
Jyr	wjyt maha	het gymaht	maht!
Zej	wjyn maha	heta gymaht	zuła zy maha!

	kuma		
	tryb przypuszczający 1	tryb przypuszczający 2	tryb rozkazujący
Yhy	wje kuma	het (gy)kuma	zo'h kuma!
Dü	wjest kuma	hetst (gy)kuma	ku/kum!
Har Zej Ejs	wje kuma	het (gy)kuma	zo'ȧ kuma! zo zy kuma! zo's kuma!
Wjyr	wjyn kuma	heta (gy)kuma	kuwer!
Jyr	wjyt kuma	het (gy)kuma	kumt!
Zej	wjyn kuma	heta (gy)kuma	zuła zy kuma!

Złożone formy czasowe tworzone są również przy użyciu czasowników modalnych ***zuła*** 'mieć powinność', ***djefa*** 'potrzebować' czy ***müsa*** 'musieć'. Żeby utworzyć taką konstrukcję, należy użyć odpowiednio odmienionego czasownika modalnego, a po nim czasownika posiłkowego ***hon*** lub ***zájn*** z imiesłowem uprzednim czasownika właściwego, którego chcemy użyć, np.:

Ejm djef zájn oüsgyhułfa. 'Jemu trzeba było dopomóc.' (albo: 'potrzebował pomocy', dosł. 'powinno było być dopomożone')

Á mü hon gywöst. 'Musiał był wiedzieć.'

Jyśter wiöe fjym kráćum á bün, fu wyłum dy Wymysiöejyn zuła hon oüsgyret á mönd. 'Dawniej przed karczmą była studnia, z której Wilamowianie (niby) powinni byli uratować księżyc.'

Niewielka grupa czasowników ma nieregularny rozkaźnik 2 os. l.p.:

bej! ‘bądź!’ < ***zájn*** ‘być’
bejk! ‘piecz!’ < ***baka*** ‘piec’
brejh! ‘łam!’ < ***bráhja*** ‘łamać’
ejs! ‘jedz!’ < ***asa*** ‘jeść’
fergejs! ‘zapomnij!’ < ***fergasa*** ‘zapomnieć’
frejs! ‘żryj!’ < ***frasa*** ‘żreć’
gej! ‘daj!’ < ***gan*** ‘dać’
grejw! ‘kop!’, ‘ryj!’ < ***growa*** ‘kopać’, ‘ryć’
ku! ‘chodź!’, ‘przyjdź!’ < ***kuma*** ‘iść’, ‘przychodzić’
nejm! ‘bierz!’ < ***nama*** ‘brać’
śłejs! ‘zamknij!’ < ***śłisa*** ‘zamykać’
trejt! ‘stąpaj!’ < ***trata*** ‘stąpać’
wejf! ‘rzuć!’ < ***wafa*** ‘rzucać’
zejh! ‘patrz!’ < ***zan*** ‘patrzeć’
grájn! ‘płacz!’, ***grájnt!*** ‘płaczcie!’ < ***grenn*** ‘płakać’

Współcześnie jednak wszystkie z nich (oprócz ***bej! < zájn*** oraz ***zejh! < zan*** oraz ***grájn!*** i ***grájnt!*** < ***grenn***) tworzą rozkaźnik też regularnie, tj. ***as/ejs < asa, bak/bejk < baka, ga/gej < gan*** itp.

STRONA BIERNA

Stronę bierną tworzą czasowniki: ***zájn*** ‘być’, ***błájn*** ‘zostać’ oraz ***wada*** ‘stawać się’, połączone z imiesłowem uprzednim (tu ***gymaht*** od ***maha*** ‘robić’), które też odmieniają się przez wszystkie wyżej podane czasy. Żeby zaoszczędzić miejsca, podaje się je w 3 os. l.p.:

S’ej gymaht	***S’błájt gymaht***	***S’wjyd gymaht***
S’wiöe gymaht	***S’błá gymaht***	***S’wiöd gymaht***
S’ej gymaht gywast	***S’ej gymaht gybłejn***	***S’ej gymaht gywiöda***
S’wiöe gymaht gywast	***S’wiöe gymaht gybłejn***	***S’wiöe gymaht gywiöda***
S’wyt zájn gymaht	***S’wyt błájn gymaht***	***S’wyt wada gymaht***

Imiesłów uprzedni:

błájn > gybłejn, np. ***Wjyr zájn gybłejn.*** ‘Zostaliśmy.’
wada > gywiöda, np. ***Dy wełt ej andyśt gywiöda.*** ‘Świat stał się inny.’

Rozkaźniki:

błájn > błáj! ‘zostań!’, ***błájt!*** ‘zostańcie!’
wada > wad! ‘stań się!’, ***wad!*** ‘stańcie się!’

	czas teraźniejszy		czas przeszły prosty	
	błäjn	**wada**	**błäjn**	**wada**
Yhy	błäj	wad	błä	wiöd
Dü	błäjst	wjydst	błäst	wiödst
Har Zej Ejs	błäjt	wjyd	błä	wiöd
Wjyr	błäjn	wada	błyn	wiöda
Jyr	błäjt	wad (ale: water)	błyt	wiöd (ale: wiöter)
Zej	błäjn	wada	błyn	wiöda

ODMIANA CZASOWNIKÓW POSIŁKOWYCH

Czasowniki ***hon*** 'mieć' i ***zäjn*** 'być' używane mogą być w połączeniu z innymi czasownikami, są wówczas czasownikami modalnymi, np.:

Jyr zäjt gykuma. 'Przyszliście.'

Har höt śun gasa. 'On już jadł.'

Bądź osobno – wtedy mają własne znaczenie, np.:

Yhy bej ä śiłer. 'Jestem nauczycielem.'

Dü höst än opuł. 'Masz jabłko.'

	czas teraźniejszy		czas przeszły prosty	
	hon	**zäjn**	**hon**	**zäjn**
Yhy	ho	bej	hot	wiöe
Dü	höst	byst	hotst	wiöest
Har Zej Ejs	höt	ej*	hot	wiöe
Wjyr	hon	zäjn	hota	wün
Jyr	hot	zäjt	hot	wüt
Zej	hon	zäjn	hota	wün

** Gdy występuje przed **'s** (skróconą formą zaimka **ejs** 'to'), czasownik **zäjn** przybiera szczególną formę **ys**, np.: **ys's ny wür?** 'nieprawdaż?'*

Imiesłów uprzedni:

hon* > *gyhot, np.: ***Yh ho gyhot hefa ćeküloda.*** ‘Miałem dużo czekolad.’

zájn* > *gywast, np.: ***Bocy hoüt bej’h dö ni ny gywast.*** ‘Aż do dziś nigdy tu nie byłem.’

Rozkaźnik:

hon* > *ho! ‘miej!’, ***hot!*** ‘miejcie!’

zájn* > *bej! ‘bądź!’, ***zájt!*** ‘bądźcie!’

Czasowniki te mają też specjalną formę, używaną do tworzenia trybu przypuszczającego 1 i 2. Uwaga, mimo że w wielu czasach złożonych z niektórymi czasownikami użyjemy tylko słówka posiłkowego ***hon*** (np. z czasownikiem ***maha*** ‘robić’), z innymi zaś – ***zájn*** (np. z czasownikiem ***kuma*** ‘przychodzić’), z każdym czasownikiem można utworzyć tryb przypuszczający 1 i 2. To, czy powiemy ***yh wje maha/kuma*** czy ***yh het gymaht/(gy)kuma***, wyraża różnicę czasową: ***yh wje maha*** oznacza ‘zrobiłbym’ natomiast ***yh het gymaht*** ‘zrobiłbym był’, tj. tryb przypuszczający odnoszący się do przeszłości, nie do teraźniejszości.

Uwaga: ***wjyn*** + ***wer*** daje nieregularną formę ***wjewer*** lub ***wjynwer***.

tryb przypuszczający 1 (zájn)			
Yhy	wje maha	**Wjyr**	wjyn maha
Dü	wjest maha	**Jyr**	wjyt maha
Har **Zej** **Ejs**	wje maha	**Zej**	wjyn maha

tryb przypuszczający 2 (hon)			
Yhy	het gymaht	**Wjyr**	heta gymaht
Dü	hetst gymaht	**Jyr**	het gymaht
Har **Zej** **Ejs**	het gymaht	**Zej**	heta gymaht

ODMIANA CZASOWNIKÓW MODALNYCH

Czasowniki modalne, czyli: ***kyna*** ‘móc, potrafić’, ***müsa*** ‘musieć’, ***djefa*** ‘potrzebować’, ***zuła*** ‘mieć powinność’, ***weła*** ‘chcieć’, ***mygja*** ‘móc, zdołać’ – nie występują z reguły samodzielnie, tylko łączą się z innymi czasownikami:

Konsty dos maha? ‘Możesz to zrobić?’
Yhy wył asa. ‘Chcę jeść.’
Mä djef ida tag iba. ‘Trzeba codziennie ćwiczyć.’

czas teraźniejszy						
	kyna	**müsa**	**djefa**	**zuła**	**weła**	**mygja**
Yhy	kon	mü	djef	zo/zuł	wył	miöe
Dü	konst	müst	djefst	zułst/zost	wyłst	miöest
Har Zej Ejs	kon	mü	djef	zo/zuł	wył	miöe
Wjyr	kyna	müsa	djefa	zuła	weła	mygja
Jyr	kynt	müst	djeft	zułt	wełt	mygt
Zej	kyna	müsa	djefa	zula	weła	mygja

imiesłów uprzedni					
kyna	müsa	djefa	zuła	weła	mygja
(gy)kund	(gy)müst	(gy)diöft	(gy)zułd	(gy)wułd	(gy)möht

rozkaźnik					
kyna	müsa	djefa	zuła	weła	mygja
kon! kynt!	mü! müst!	djef! djeft!	zo! zułt!	wył! wełt!	miöe! mygt!

czas przeszły prosty						
	kyna	**müsa**	**djefa**	**zuła**	**weła**	**mygja**
Yhy	kund	müst	diöft	zułd	wułd	möht
Dü	kundst	müst	diöftst	zułdst	wułdst	möhtst
Har Zej Ejs	kund	müst	diöft	zułd	wułd	möht
Wjyr	kunda	müsta	diöfta	zułda	wułda	möhta
Jyr	kund (ale: kunter)	müst (müster)	diöft (diöfter)	zułd (ale: zułter)	wułd (ale: wułter)	möht (möhter)
Zej	kunda	müsta	diöfta	zułda	wułda	möhta

Część tych czasowników ma specjalną formę trybu przypuszczającego:

	kyna	**weła**	**zuła**
Yhy	kynd	wełd	zełd
Dü	kyndst	wełdst	zełdst
Har Zej Ejs	kynd	wełd	zełd
Wjyr	kynda	wełda	zełda
Jyr	kynd (ale: kynter)	wełd (ale: wełter)	zełd (ale: zełter)
Zej	kynda	wełda	zełda

Współcześnie, obok powyżej wymienionych form używa się też regularnych form z ***wje***:

Kyndsty mer hyłfa? / Wjesty mer kyna hyłfa? ‘Mógłbyś mi pomóc?’

Yh wełd asa kłejzła myt hung. / Yh wje weła asa kłejzła myt hung. ‘Chciałbym zjeść kluski z miodem.’

DEKLINACJA

PRZYPADKI

W języku wilamowskim da się wyodrębnić 5 przypadków, a mianowicie: mianownik (*nominativus*), dopełniacz (*genetivus*), biernik (*accusativus*), celownik (*dativus*) i wołacz (*vocativus*). Dopełniacz i wołacz (ten ostatni tylko z niewielką grupą rzeczowników – patrz niżej w rozdziale ODMIANA RZECZOWNIKÓW) we współczesnym języku są używane dość rzadko.

Warto tu zwrócić uwagę na fakt, że – o ile w ogóle możemy go utworzyć – dopełniacz (którego wyznacznikiem jest z reguły końcówka ***-s*** lub ***-ś***) albo wskazuje na przynależność kogoś/czegoś do kogoś innego (np. ***s'Figwyś fåld*** 'pole Figwera', ***s'Tiömas bihła*** 'książka Tymka', ***ys Göta-Fotyś hend*** 'w ręce Pana Boga'), co współcześnie zastępowane jest raczej konstrukcjami opisowymi z ***fu*** (np. ***fum hoüz fum hjen*** czy ***yn henda fum Göta-Foter***), albo występuje w utartych zwrotach (przede wszystkim określających porę dnia): ***s'mügjys*** 'rano', ***s'mytags*** 'w południe', ***s'nömytags*** 'popołudniem', ***s'öwyts*** 'wieczorem', ***s'nahts*** 'nocą'.

Funkcje mianownika w językach polskim i wilamowskim są niemal identyczne. Wyjątek: ***yh bej å śiłer*** dosł. 'jestem nauczyciel', kiedy w polskim użyto by raczej narzędnika (*jestem nauczycielem*).

Biernik: odpowiada polskiemu, przyjmuje na siebie też jednak funkcje dopełniacza jako dopełnienia: używam narzędzia – ***yhy nöc s'gycojg*** (w polskim narzędzie występuje w dopełniaczu, w wilamowskim – w bierniku); proszę też zauważyć: *lubię mamę* ale *nie lubię mamy* – w wilamowskim zaprzeczenie nie powoduje zmiany przypadka (tj. biernik nie zmienia się na dopełniacz): ***yh łiw dy müter*** vs ***yh łiw dy müter ny***.

Celownik przyjmuje na siebie funkcję polskiego celownika, ale też narzędnika oraz miejscownika: ***yh mah yhta myter śül*** 'robię coś ze szkołą', ***yh ga yhta yr śül*** 'daję coś szkole', ***yh fercył yhta fur śül*** 'opowiadam coś o szkole' – w polskim użyto narzędnika, celownika i miejscownika odpowiednio, w wilamowskim we wszystkich trzech zdaniach mamy jeden przypadek.

ODMIANA RZECZOWNIKÓW

Rzeczownik w języku wilamowskim odmienia się przez przypadki (patrz wyżej) i liczby (pojedynczą i mnogą). Ma też przypisaną kategorię rodzaju (męski, żeński lub nijaki; występują też tzw. rzeczowniki pluralia tantum, tj. takie, które mają tylko liczbę mnogą). Formy różnych przypadków większości rzeczowników są sobie identyczne i o tym, w jakim przypadku dany rzeczownik został użyty, możemy się dowiedzieć patrząc przede wszystkim na rodzajnik lub wyraz rodzajnikowy oraz końcówkę przymiotnika, jeżeli takowy występuje, np.:

	liczba pojedyncza	**liczba mnoga**
Mianownik (kto? co?)	der föguł	dy föguł̇n
Biernik (kogo? co?)	ȧ föguł	dy föguł̇n
Celownik (komu? czemu?)	ym föguł	yn föguł̇n

Pewna grupa rzeczowników rodzaju męskiego ma końcówkę -a lub -n w bierniku i celowniku liczby pojedynczej. Oto najczęściej używane z nich:

Mianownik (kto? co?)	**Biernik (kogo? co?)**	**Celownik (komu? czemu?)**
der kjyt ‘pasterz’	ȧ kjyta	ym kjyta
der wjyt ‘gospodarz’	ȧ wjyta	ym wjyta
der fjyśt ‘książę’	ȧ fjyśta	ym fjyśta
der menć ‘człowiek’	ȧ menća	ym menća
der büw ‘chłopiec’	ȧ büwa	ym büwa
der öks ‘wół, buhaj’	ȧ öksa	ym öksa
der hjer ‘pan’	ȧ hjen	ym hjen
der fiöer ‘ksiądz, pleban’	ȧ fiöen	ym fiöen

Niewielka grupa rzeczowników ma też specjalną formę wołacza, są to:

Mianownik (kto? co?)	**Wołacz**
dy łoüt ‘ludzie’	łoüty!
der pot ‘chrzestny’, ***dy pot*** ‘chrzestna’	poty!
der knȧht ‘kawaler’	knȧhty!

der büw ‘chłopiec’	büwy!
dy müm ‘ciocia’	mümy!
dy bow ‘kobieta, żona’	bowy!

Spora część rzeczowników, która tworzy liczbę mnogą bezkońcówkowo, otrzymuje w celowniku końcówkę ***-a*** lub ***-ja*** (o ile rzeczownik sam nie kończy się na ***-a***), np.:

Mianownik liczby pojedynczej	**Mianownik liczby mnogiej**	**Celownik liczby mnogiej**
dy hand ‘ręka’	***dy hend*** ‘ręce’	***myta henda*** ‘(z) rękami’
der boüm ‘drzewo’	***dy biöem*** ‘drzewa’	***undyn biöema*** ‘pod drzewami’
der puś ‘las’	***dy pyś*** ‘lasy’	***yn pyśa*** ‘w lasach’
dy bank ‘ławka’	***dy benk*** ‘ławki’	***ufa benkja*** ‘na ławkach’
s’fad ‘koń’	***dy fad*** ‘konie’	***myta fada*** ‘(z) końmi’
der zak ‘worek’	***dy zek*** ‘worki’	***yn zekja*** ‘w workach’

RODZAJE RZECZOWNIKÓW

Rodzaj gramatyczny rzeczownika zazwyczaj należy po prostu zapamiętać, ale istnieją sposoby na to, żeby z wielkim prawdopodobieństwem odgadnąć rodzaj pewnych grup rzeczowników.

Rzeczowniki zapożyczone z języka polskiego zazwyczaj mają ten sam rodzaj, co w języku polskim: ***der ogürki*** ‘ogórek’, ***der bürok*** ‘burak’, ***dy büd*** ‘buda’, ***dy wnüćka*** ‘wnuczka’, ***s’dühowjyństwo*** ‘duchowieństwo’, ***s’berło*** ‘berło’… Zdarzają się jednak wyjątki, np. ***der kafki*** ‘kawka’ (ptak), ***der śyśki*** ‘szyszka’.

Należy pamiętać, że identyczne wyrazy w języku wilamowskim i polskim (mowa tu nie o tych zapożyczonych przez język wilamowski z polskiego, tylko o tych przyswojonych przez oba języki skądinąd) mogą mieć nieraz różne rodzaje, np. wyrazy ***s’instrument***, ***s’sakrament***, ***s’prezent*** są rodzaju nijakiego w języku wilamowskim, ale męskiego w polskim.

Istoty żywe, mające rodzaj naturalny męski lub żeński zazwyczaj również mają w języku wilamowskim rodzaj męski bądź żeński odpowiednio: ***der kłop*** ‘mężczyzna, mąż’, ***dy bow*** ‘kobieta, żona’, ***der hon*** ‘kogut’, ***dy hün*** ‘kura’ i in. Młode osoby oraz zwierzęta zazwyczaj mają rodzaj nijaki: ***s’mȧkja*** ‘dziewczyna, dziewczę’, ***s’kynd*** ‘dziecko’, ***s’kołb*** ‘cielę’, ***s’fyłn*** ‘źrebię’… Nazwy pór roku, miesięcy oraz dni tygodnia (oprócz środy: ***dy mejtwoh***) są rodzaju męskiego.

Pewne sufiksy czy końcówki wielu grup rzeczowników pozwalają z dużym prawdopodobieństwem odgadnąć, do jakiego przynależą rodzaju. Poniżej przedstawiono najczęstsze z nich.

Końcówki/sufiksy rodzaju męskiego	
-a (w wyrazach rodzimych, niepochodzących od czasowników; nie mylić też z sufiksami tworzącymi zdrobnienia ***-ła/-la/-ihła***)	***der noma*** ‘imię’, ***der öema*** ‘ramię’, ***der naka*** ‘kark’, ***der hoüma*** ‘źdźbło’, ***der höka*** ‘hak’, ***der mügja*** ‘rano’, ***der hoza*** ‘zając’, ***der giöeta*** ‘ogród’, ***der köła*** ‘węgiel’
-höf/-hüf	***der fiöerhöf*** ‘plebania’, ***der banhöf*** ‘dworzec’, ***der mejsthöf*** ‘obora na gnój’, ***der kjyhüf*** ‘cmentarz’, ***der eroplanhöf*** ‘lotnisko’
-lik/-łik	***der śpjelik*** ‘wróbel’, ***der mojelik*** ‘murarz’, ***der drokelik*** ‘jąkała’, ***der fyndłik*** ‘podrzutek’, ***der bihłik*** ‘buk’,***der cwejnłik*** ‘bliźniak’
-ki	***der ogürki*** ‘ogórek’, ***der śyśki*** ‘szyszka’, ***der fjołki*** ‘fiołek’, ***der kafki*** ‘kawka’, ***der wancki*** ‘pluskwa’, ***der bratki*** ‘bratek’
-um (w wyrazach rodzimych, tj. nie w zapożyczeniach z łaciny na ***-um***)	***der ödum*** ‘oddech’, ***der büzum*** ‘łono, pierś’, ***der bödum*** ‘podłoże’, ***der kráćum*** ‘karczma, gospoda’, ***der ádum*** ‘zięć’, ***der bazum*** ‘miotła’, ***der fadum*** ‘nić’
-mon* (w liczbie mnogiej końcówka ta zamienia się na ***-łoüt***)	***der koüfmon*** ‘kupiec’, ***der fahmon*** ‘fachowiec’, ***der frájmon*** ‘chłopak, narzeczony’, ***der boümon*** ‘cieśla’, ***der handułmon*** ‘handlarz’
-er/jer (szczególnie w przypadku nazw osób)	***der maher*** ‘twórca, wytwórca, rzemieślnik’, ***der kátołer*** ‘katolik’, ***der ferbreher*** ‘przestępca’, ***der kekjer*** ‘samochwała’, ***der śłöjer*** ‘zabijaka, rębacz’, ‘łapka na muchy’, ***der trynkjer*** ‘pijak’
-or (w wyrazach obcych)	***der traktor*** ‘traktor’, ***der direktor*** ‘dyrektor’, ***der konduktor*** ‘konduktor’, ***der honor*** ‘honor’, ***der folklor*** ‘folklor’, ***der káláfjor*** ‘kalafior’
-mus	***der marazmus*** ‘marazm’, ***der hitlerismus*** ‘hitleryzm’, ***der katehizmus*** ‘katechizm’, ***der komunizmus*** ‘komunizm’, ***der patrjotyzmus*** ‘patriotyzm’

Od części rzeczowników zakończonych na* **-mon *można utworzyć feminatywy zmieniając* **-mon** *na* **-bow**, *np.* **der handułmon** *‘handlarz’* > **dy handułbow** *‘handlarka’*

-at (w wyrazach obcych)	***der śpagat*** ‘szpagat’, ***der adwokat*** ‘adwokat’, ***der prałat*** ‘prałat’, ***der waśtat*** ‘warsztat’
-ant (w wyrazach obcych)	***der śtüdant*** ‘student’, ***der elifant*** ‘słoń’, ***der müzikant*** ‘muzyk’, ***der kapelant*** ‘muzykant’, ***der laborant*** ‘laborant’, ***der ministrant*** ‘ministrant’

Końcówki/sufiksy rodzaju żeńskiego	
-enc	***dy inteligenc*** ‘inteligencja’, ***dy rezydenc*** ‘rezydencja’, ***dy ekscelenc*** ‘ekscelencja’
-ȧj	***dy śrȧjweräj*** ‘pisanina’, ***dy arcynȧj*** ‘lekarstwo’, ***dy drökeräj*** ‘drukarnia’
-yj/-i	***dy kumedyj*** ‘komedia’, ***dy kistiöeryj*** ‘historia’, ***dy löteryj*** ‘loteria’, ***dy akademi*** ‘akademia’, ***dy hȧrmoni*** ‘harmonia’
-ik/-yk (w zapożyczeniach)	***dy müzik*** ‘muzyka’, ***dy fabryk*** ‘fabryka’, ***dy mentryk*** ‘metryka’, ***dy gramatyk*** ‘gramatyka’
-nan/-an	***dy ibnan*** ‘ćwiczenie’, ***dy wytnan*** ‘ból, boleść’, ***dy jeran*** ‘błąd, pomyłka’, ***dy tojeran*** ‘drożyzna’
-in/-yn (też wyrazy, utworzone poprzez dodanie sufiksu ***-yn*** (feminatywy))	***dy medycin*** ‘medycyna’, ***dy kofein*** ‘kofeina’, ***dy direktoryn (< der direktor)*** ‘dyrektorka’, ***dy profesiöeryn (der profesiöer)*** ‘profesorka’, ***dy nökweryn (< der nökwer)*** ‘sąsiadka’, ***dy kehjeryn*** ‘kucharka’, ***dy śtüdentyn (< der śtüdant)*** ‘studentka’
-jon (współcześnie często zastępowany przez ***-yj***)	***dy religjon*** ‘religia’, ***dy rebeljon*** ‘rebelia’, ***dy operȧcjon*** ‘operacja’, ***dy profesjon*** ‘profesja’, ***dy pasjon*** ‘pasja’ – ***dy operȧcyj, dy profesyj, dy pasyj***
-śoft	***dy fȧjndśoft*** ‘nieprzyjaźń’, ***dy fryndśoft*** ‘pokrewieństwo, krewni’, ***dy brüderśoft*** ‘braterstwo, bracia’, ***dy erbśoft*** ‘dziedzictwo’, ***dy wjytśoft*** ‘gospodarstwo, gospodarka’

-kájt/-hájt	***dy ywikkájt*** ‘wieczność’, ***dy łöstikkájt*** ‘wesołość’, ***dy gywönhájt*** ‘przyzwyczajenie, zwyczaj, tradycja, nałóg’, ***dy kinhájt*** ‘odwaga, śmiałość’
-yt	***dy jugyt*** ‘młodość’, ***dy tugyt*** ‘cnota, cierpliwość’, ***dy frájyt*** ‘zaloty, wolność’, ***dy hamyt*** ‘ojczyzna, ojcowizna’, ***dy krankyt*** ‘choroba’
-ung (w zapożyczeniach z niemieckiego lub wyrazach od nich pochodnych)	***gazytcájtung*** ‘gazeta’, ***festung*** ‘twierdza, forteca’, ***dy wönung*** ‘mieszkanie’, ***dy ráhnung*** ‘rachunek’, ***dy öernung*** ‘porządek’

Końcówki/sufiksy rodzaju nijakiego	
-ła/-la/-ihła (sufiksy te tworzą zdrobnienia)	***bihła*** ‘książka’, ***biwła*** ‘chłopczyk’, ***cökela*** ‘cukierek’, ***brykla*** ‘mostek’, ***wájłihła*** ‘chwileczka'
-werk	***s’handwerk*** ‘rzemiosło’, ***s’fojerwerk*** ‘fajerwerk’, ***s’fraswerk*** ‘usta, gęba’, ***s’muntwerk*** ‘dar mowy’
-um (w zapożyczeniach z języka łacińskiego)	***s’beneficjum*** ‘probostwo’, ***s’gimnázum/gimnázjum*** ‘gimnazjum’, ***s’laboratorum*** ‘laboratorium’
-ent	***s’patent*** ‘przywilej’, ***s’prezent*** ‘prezent’, ***s’regiment*** ‘regiment’, ***s’instrument*** ‘instrument’, ***s’sakrament*** ‘sakrament’
-werik	***s’ociwerik*** ‘ubranie’, ***s’füwerik*** ‘folwark’, ***s’tyngwerik*** ‘nawóz, gnój’, ***s’nahthjewerik*** ‘nocleg’
-o	***s’kilo*** ‘kilo, kilogram’, ***s’bjüro*** ‘biuro’, ***s’kino*** ‘kino’, ***s’oüto/oüta*** ‘samochód’

Wiele rzeczowników utworzonych za pomocą przedrostka ***gy-*** (ale nie posiadających żadnych dodatkowych sufiksów!) jest rodzaju nijakiego, np. ***s’gyłoüt*** ‘dzwonienie’ lub ‘tłum’, ***s’gyśtiw*** ‘kurz, kurzawa, zawierucha’, ***s’gyfygl*** ‘ptactwo’.

Również czasowniki i przymiotniki używane jako rzeczowniki występują w rodzaju nijakim: ***s’ława*** ‘życie’, ***s’asa*** ‘jedzenie’, ***s’ájzan*** ‘wzgląd, wyrozumienie’, ***s’byfojyn*** ‘opał, paliwo’, ***s’wymysiöeryśy*** ‘wilamowskie, wilamowskość, wilamowszczyzna’, ***s’doüćy*** ‘to, co niemieckie, niemczyzna’, ***s’edikjy/edikjys*** ‘jaszczurka’, ***s’fety/fetys*** ‘tłuszcz’.

Wyrazy złożone (utworzone z kilku wyrazów prostych) mają rodzaj ostatniego członu złożenia, np. ***der nömytag*** ‘popołudnie’ + ***dy zun*** ‘słońce’ + ***der śájn*** ‘światło’ = ***der nömytagzunaśájn***.

ZAIMKI WSKAZUJĄCE

Zaimek wskazujący *ten, ta, to*	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	dar	di	dos	di
biernik (*kogo? co?*)	dan	di	dos	di
celownik (*komu? czemu?*)	dam	dar	dam	dan

Część zaimków, podobnie jak ***der, di, dos***, ma tylko jedną formę. Sporo z nich ma jednak dwie formy: atrybutywną i pronominalną. W pierwszej z nich zaimek występuje, gdy pełni rolę przymiotnika (tj. występuje przed rzeczownikiem, opisując go), w drugiej zaś, gdy występuje samodzielnie, tj. bez rzeczownika. Porównaj:

***Máj* kłop höt dresik jür.** 'Mój mąż ma 30 lat.' vs ***Májner* höt dresik jür.** 'Mój (w domyśle: mąż) ma 30 lat.'

Lub:

Dos ej dáj* oüta.** 'To jest twój samochód.' vs ***Dos ej dájs. 'To jest twoje.'

Zaimek *tamten, tamta, tamto* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	jer	je	jes	je
biernik (*kogo? co?*)	jen	je	jes	je
celownik (*komu? czemu?*)	jem	jer	jem	jen

Zaimek *tamten, tamta, tamto* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	jer	jeny	jes	jena
biernik (*kogo? co?*)	jen	jeny	jes	jena
celownik (*komu? czemu?*)	jem	jer	jem	jen

ZAIMKI DZIERŻAWCZE

Zaimek mój, moja, moje (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	mȧj	mȧj	mȧj	mȧj
biernik (*kogo? co?*)	men	mȧj	mȧj	mȧj
celownik (*komu? czemu?*)	mem	mer	mem	men

Zaimek mój, moja, moje (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	mȧjner	mȧjny	mȧjs	mȧjna
biernik (*kogo? co?*)	mȧjna	mȧjny	mȧjs	mȧjna
celownik (*komu? czemu?*)	mȧjnum	mȧjner	mȧjnum	mȧjna

Zaimek *twój, twoja, twoje* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	dȧj	dȧj	dȧj	dȧj
biernik (*kogo? co?*)	den	dȧj	dȧj	dȧj
celownik (*komu? czemu?*)	dem	der	dem	den

Zaimek *twój, twoja, twoje* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	dȧjner	dȧjny	dȧjs	dȧjna
biernik (*kogo? co?*)	dȧjna	dȧjny	dȧjs	dȧjna
celownik (*komu? czemu?*)	dȧjnum	dȧjner	dȧjnum	dȧjna

Zaimek *jego* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	zȧj	zȧj	zȧj	zȧj
biernik (*kogo? co?*)	zen	zȧj	zȧj	zȧj
celownik (*komu? czemu?*)	zem	zer	zem	zen

Zaimek *jego* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	zȧjner	zȧjny	zȧjs	zȧjna
biernik (*kogo? co?*)	zȧjna	zȧjny	zȧjs	zȧjna
celownik (*komu? czemu?*)	zȧjnum	zȧjner	zȧjnum	zȧjna

Zaimek *jej/ich* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	jyr	jyr	jyr	jyr
biernik (*kogo? co?*)	jyn	jyr	jyr	jyr
celownik (*komu? czemu?*)	jym	jyr	jym	jyn

Zaimek *jej/ich* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	jyr	jyr	jyś	jyr
biernik (*kogo? co?*)	jyn	jyr	jyś	jyr
celownik (*komu? czemu?*)	jym	jyr	jym	jyn

Zaimek *nasz, nasza, nasze* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	ynzer	ynzer	ynzer	ynzer
biernik (*kogo? co?*)	ynzyn	ynzer	ynzer	ynzer
celownik (*komu? czemu?*)	ynzum	ynzer	ynzum	ynzyn

Zaimek *nasz, nasza, nasze* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	ynzer	ynzer	ynzyś	ynzer
biernik (*kogo? co?*)	ynzyn	ynzer	ynzyś	ynzer
celownik (*komu? czemu?*)	ynzum	ynzer	ynzum	ynzyn

Zaimek *wasz, wasza, wasze* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	ojer	ojer	ojer	ojer
biernik (*kogo? co?*)	ojyn	ojer	ojer	ojer
celownik (*komu? czemu?*)	ojum	ojer	ojum	ojyn

Zaimek *wasz, wasza, wasze* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	ojer	ojer	ojyś	ojer
biernik (*kogo? co?*)	ojyn	ojer	ojyś	ojer
celownik (*komu? czemu?*)	ojum	ojer	ojum	ojyn

ZAIMKI PYTAJNE I WZGLĘDNE

Zaimki ***wos*** ‘co’, ***yht/yhta*** ‘coś’ i ***wosfer*** ‘jaki, jaka, jakie’ nie odmieniają się. Zaimki ***wos*** i ***yht/yhta*** są rodzaju nijakiego.

Zaimek *kto*	**r.m.**
mianownik (*kto? co?*)	war
biernik (*kogo? co?*)	wan
celownik (*komu? czemu?*)	wam

Zaimek *który, która, które*	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	wyłer	wyły	wyłys	wyła
biernik (*kogo? co?*)	wyła	wyły	wyłys	wyła
celownik (*komu? czemu?*)	wyłum	wyłer	wyłum	wyła

Zaimek *każdy, każda, każde* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**
mianownik (*kto? co?*)	ider	idy	ida
biernik (*kogo? co?*)	ida	idy	ida
celownik (*komu? czemu?*)	idum	ider	idum

Zaimek *każdy, każda, każde* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**
mianownik (*kto? co?*)	ider	idy	idys
biernik (*kogo? co?*)	ida	idy	idys
celownik (*komu? czemu?*)	idum	ider	idum

Zaimek *taki, taka, takie* (użyty przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	zyter	zyty	zyta	zyty
biernik (*kogo? co?*)	zyta	zyty	zyta	zyty
celownik (*komu? czemu?*)	zyta	zyta	zyta	zyta

Zaimek *taki, taka, takie* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	zyter	zyty	zytys	zyty
biernik (*kogo? co?*)	zyta	zyty	zytys	zyty
celownik (*komu? czemu?*)	zyta	zyta	zyta	zyta

Zaimek *inny, inna, inne* (*drugi, druga, drugie*)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	ander	ander	ander	ander/andyn
biernik (*kogo? co?*)	andyn	ander	ander	ander/andyn
celownik (*komu? czemu?*)	andyn/andum	ander	andyn/andum	andyn

RODZAJNIKI I ZAIMEK KȧDȧ

Rodzajnik nieokreślony	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	ȧ	ȧ	ȧ	-
biernik (*kogo? co?*)	ȧn	ȧ	ȧ	-
celownik (*komu? czemu?*)	ȧm	ȧr	ȧm	-

Zaimek *żaden* (przed rzeczownikiem)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	kȧ	kȧ	kȧ	kȧ
biernik (*kogo? co?*)	kȧn	kȧ	kȧ	kȧ
celownik (*komu? czemu?*)	kȧm	kȧr	kȧm	kȧn

Zaimek *żaden* (jako samodzielny zaimek)	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	kȧner	kȧny	kȧs	kȧna
biernik (*kogo? co?*)	kȧn	kȧny	kȧs	kȧna
celownik (*komu? czemu?*)	kȧm	kȧr	kȧm	kȧn

Rodzajnik określony	**r.m.**	**r.ż.**	**r.n.**	**l.mn.**
mianownik (*kto? co?*)	der	dy	s’	dy
biernik (*kogo? co?*)	ȧ/-n	dy	s’	dy
celownik (*komu? czemu?*)	-m/-um	-r/-er	-m/-um	-n/-a

Poniższa tabela prezentuje odmianę najczęściej używanych przyimków (w przybliżonym tłumaczeniu) z rodzajnikami określonymi w odpowiedniej formie:

	przypadek	r.m.	r.ż.	r.n.	l. mn.
by przy	Biernik	-	-	-	-
	Celownik	bym	byr	bym	byn
cy do	Biernik	-	-	-	-
	Celownik	cym	cyr	cym	cyn
diöh przez	Biernik	diöhȧ	diöh dy	diöhs	diöh dy
	Celownik	-	-	-	-
ejwer nad, przez, o	Biernik	ejwyn	ejwer dy	ejwyś	ejwer dy
	Celownik	ejwum	ejwer	ejwum	ejwyn
fjy(r) przed, dla	Biernik	fjyn	fjy(r) dy	fjys	fjy(r) dy
	Celownik	fjym	fjyr	fjym	fjyn
fu od, z (skądś), o	Biernik	-	-	-	-
	Celownik	fum	fur	fum	fun
myt z (kimś)	Biernik	-	-	-	-
	Celownik	mytum	myter	mytum	myta
nö po	Biernik	-	-	-	-
	Celownik	nöm	nör	nöm	nön
uf na	Biernik	ufȧ	uf dy	ufs	uf dy
	Celownik	ufum	ufer	ufum	ufa
nö po	Biernik	undyn	under dy	undys	under dy
	Celownik	undum	under	undum	undyn
uf na	Biernik	hyndyn	hynder dy	hyndys	hynder dy
	Celownik	hyndum	hynder	hyndum	hyndyn
cwyśa między	Biernik	-	-	-	-
	Celownik	cwyśam	cwyśar	cwyśam	cwyśan

	przypadek	r.m.	r.ż.	r.n.	l. mn.
nawa obok	Biernik	-	-	-	-
	Celownik	nawam	nawar	nawam	nawan
y w, do	Biernik	yn	y dy	ys	y dy
	Celownik	ym	yr	ym	yn

ODMIANA ZAIMKÓW OSOBOWYCH

	Ja	Ty	On	Ona	Ono	My	Wy	Oni/One
Mianownik	yhy, yh, 'h	dü, dy, -ty	har, ȧ	zej, zy	ejs, s’	wjyr, wer	jyr, der, -ter	zej, zy
Biernik	mejh, mih	dejh, dih	ejn, ȧ	zej, zy	ejs, s’	yns	oüh, jüh, ’üh	zej, zy
Celownik	mjyr, mer	djyr, der	jum, -um	jyr, -er	jum, -um	yns	oüh, jüh, ’üh	jyn

Przyimki ***cy, fu*** i ***y*** mają formy akcentowane i nieakcentowane – kiedy występują w połączeniu z zaimkiem osobowym, w zależności od tego, na który z dwu wyrazów pada akcent, mogą przybierać następujące formy:

akcent na drugi wyraz	akcent na pierwszy wyraz	
cy mjyr	cün mer	*do mnie*
fu mjyr	fön mer	*ode mnie*
y mjyr	ȧjn mer	*we mnie*

akcent na drugi wyraz	akcent na pierwszy wyraz	
by mjyr	ben mer	*przy mnie*
cy djyr	cün der	*do ciebie*
fu djyr	fön der	*od ciebie*
y djyr	ąjn der	*w tobie*
by djyr	ben der	*przy tobie*
cy ejm	cünum	*do niego*
fu ejm	fönum	*od niego*
y ejm	ąjnum	*w nim*
by ejm	benum	*przy nim*
cy jyr	cüner	*do niej*
fu jyr	föner	*od niej*
y jyr	ąjner	*w niej*
by jyr	bener	*przy niej*
cy yns/c'ync	cün yns	*do nas*
fu yns	fön yns	*od nas*
y yns	ąjn yns	*w nas*
by yns	ben yns	*przy nas*
cy oüh	cün'üh	*do was*
fu oüh	fön'üh	*od was*
y oüh	ąjn'üh	*w was*
by oüh	ben'üh	*przy was*
cy jyn	cüna	*do nich*
fu jyn	föna	*od nich*
y jyn	ąjna	*w nich*
by jyn	bena	*przy nich*

ODMIANA LICZEBNIKÓW

Odmiana liczebnika jeden oraz liczebnika dwa (ten drugi odmienia się tylko przez rodzaje, nie przez przypadki).

	r.m.	r.ż.	r.n.	l.mn.
Mianownik	ȧner	ȧny	ȧs	ȧna
Biernik	ȧn	ȧny	ȧs	ȧna
Dopełniacz	ȧm	ȧner	ȧm	ȧna

	r.m.	r.ż.	r.n.
Mianownik	cwej	cwü	cwe

Inne liczebniki główne we współczesnym wilamowskim są nieodmienne. Odmiana liczebników porządkowych zasadniczo odpowiada odmianie przymiotników (patrz niżej).

Specjalną formą odmiany liczebników porządkowych od 20 do 90 jest forma na ***-jer*** w celowniku: ***Yhy wiöe gybün ym toüzyt noünhundyt noünȧnniöencikjer jür***. ‘Zostałem urodzony w roku 1999.’ ***Dö wiöe fum fynfȧnfjycikjer jür der komunizm.*** ‘Tu od 45. roku był komunizm.’ Można też jednak odmieniać regularnie, tj. nie tylko ***ym cwencikjer jür*** (podobnie jak przymiotniki zakończone na ***-er***: ***zyłwer*** ‘srebrny’, ***kośer*** ‘koszerny’, ***wymysiöejer*** ‘wilamowski’), ale też regularnie: ***ym cwencikstа jür***. ‘W 20. roku.’

ODMIANA PRZYMIOTNIKÓW

W uproszczeniu można wyodrębnić 3 rodzaje odmiany przymiotnika, w zależności od tego, w jakiej pozycji w zdaniu występuje:

1) Jeśli nie występuje przed nim rodzajnik/wyraz rodzajnikowy, mówimy o tzw. odmianie mocnej:

	r.m.	r.ż.	r.n.	l.mn.
Mianownik	ȧ güter kłop	ȧ güty bow	ȧ güt mȧkja	güty kyndyn
Biernik	ȧn güta kłopa	ȧ güty bow	ȧ güt mȧkja	güty kyndyn
Celownik	ȧm güta kłopa	ȧr güta bow	ȧm güta mȧkja	güta kyndyn

Ta odmiana najczęściej występuje po wyrazach takich jak ***nist, yht(a), imyd: nist śłȧhtys*** ‘nic złego’, ***yhta gütys*** ‘coś dobrego’, ***imyd fremder*** ‘ktoś obcy’, w utartych zwrotach: ***myt gütum wüt*** ‘dobrym słowem’, ***myt bywȧjtum woser*** ‘wodą święconą’. Używamy jej także, gdy zwracamy się do kogoś: ***hyłf mer, güty bowy!*** – ‘pomóż mi, dobra kobieto!’,

łiwer hjer... – ‘szanowny panie...’, albo z rzeczownikami niepoliczalnymi, jeśli akcentujemy przymiotnik (chcemy podkreślić, że coś jest właśnie takie): ***güter roüm*** ‘dobra śmietana’, ***zisys hung*** ‘słodki miód’, ***wiöemys woser*** ‘ciepła woda’; kiedy przymiotnik nie jest specjalnie akcentowany, w rodzaju nijakim końcówki ***-ys*** nie ma: ***zis hung*** ‘słodki miód’, ***kołd woser*** ‘zimna woda’ ale ***güter roüm*** ‘dobra śmietana’, ***noüy puter*** ‘nowe masło’.

Podobną odmianę ma przymiotnik też w konstrukcji ***á mákja á gütys*** ‘dobra dziewczyna’ (odpowiednik zwykłego ***á güt mákja*** – patrz niżej), z tą tylko różnicą, że w dopełniaczu we wszystkich rodzajach i liczbach występuje końcówka ***-a***: ***myt ám mákja ám güta*** – z dobrą dziewczyną.

2) Jeśli przed przymiotnikiem występuje rodzajnik nieokreślony, zaimek ***ká*** ‘żaden’, ***zyter*** ‘taki’ lub zaimek dzierżawczy (np. ***máj*** ‘mój’, ***ojer*** ‘nasz’, ***jyr*** ‘jej, ich’ i in.), mówimy o tzw. odmianie mieszanej:

	r.m.	r.ż.	r.n.	l.mn.
Mianownik	á güter kłop	á güty bow	á güt mákja	güty kyndyn
Biernik	án güta kłopa	á güty bow	á güt mákja	güty kyndyn
Dopełniacz	ám güta kłopa	ár güta bow	ám güta mákja	güta kyndyn

3) Jeśli przed przymiotnikiem występuje rodzajnik określony lub zaimek wskazujący (np. ***dar*** ‘ten’, ***jer*** ‘tamten’ czy in.), mówimy o tzw. odmianie słabej:

	r.m.	r.ż.	r.n.	l.mn.
Mianownik	der güty kłop	dy güty bow	s’güty mákja	dy güta kyndyn
Biernik	á güta kłopa	dy güty bow	s’güty mákja	dy güta kyndyn
Dopełniacz	-m/-um güta kłopa	-r/-er güta bow	-m/-um güta mákja	-n/-a güta kyndyn

STOPNIOWANIE PRZYMIOTNIKÓW

Regularnie stopniowanie przymiotników odbywa się przez dodanie sufiksu ***-er*** dla stopnia wyższego oraz ***-st*** dla stopnia najwyższego. Przy tym po sufiksach są dodawane końcówki zgodnie z normalną deklinacją przymiotnika (jak w tabelach powyżej). Tylko w rodzaju nijakim zdarza się, że końcówka ***-ys*** zlewa się z sufiksem ***-er***, tworząc formę ***-yś***:

Der gyśájty kłop. – Mądry mężczyzna.
Der gyśájtery kłop. – Mądrzejszy mężczyzna.
Der gyśájtsty kłop. – Najmądrzejszy mężczyzna.

Á bihła á łájhterys/á łájhtyś. – Lżejsza książka.
Dos bihła ej łájht. – Ta książka jest lekka.
Dos bihła ej łájhter. – Ta książka jest lżejsza.
Dos bihła ej s'łájhtsty. – Ta książka jest najlżejsza.

Wiele przymiotników ma nieregularną odmianę, oto niektóre z nich:

stopień równy	stopień wyższy	stopień najwyższy
güt – dobry	***beser*** – lepszy	***besty*** – najlepszy
ryś – wczesny	***ejer*** – wcześniejszy	***ejsty*** – najwcześniejszy
kołd/kałd – zimny	***kełder*** – zimniejszy	***kełdsty*** – najzimniejszy
łong/łang – długi	***łengjer*** – dłuższy	***łengsty*** – najdłuższy
ołd/ałd – stary	***ełder*** – starszy	***ełdsty*** – najstarszy
huh – wysoki	***hyhjer*** – wyższy	***hyhsty*** – najwyższy
jung – młody	***jyngjer*** – młodszy	***jyngsty*** – najmłodszy
grus – duży	***gryser*** – większy	***grysty*** – największy
gröb – gruby	***grywer*** – grubszy	***grywsty*** – najgrubszy
küc – krótki	***kjycer*** – krótszy	***kjycty*** – najkrótszy
śtiöek – silny	***śtákjer*** – silniejszy	***śtáksty*** – najsilniejszy
wiöem – ciepły	***wamer*** – cieplejszy	***wamsty*** – najcieplejszy
wájt – daleki	***weter*** – dalszy	***wetsty*** – najdalszy

Przymiotniki w języku wilamowskim pełnią też funkcję przysłówków, a zatem ***güt*** może oznaczać albo *dobry/dobra/dobre* itp., albo *dobrze*:
Dü byst güt. – Jesteś dobry.
Dü mahst dos güt. – Robisz to dobrze

W stopniu najwyższym przed przysłówkiem używa się słówka ym:

güt – dobrze
beser – lepiej
ym besta – najlepiej

byhend – szybko
byhender – szybciej
ym byhendsta – najszybciej

ISBN 978-83-63904-86-9
9 788363 904869

Iceland Liechtenstein Norway grants

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Gmina Wilamowice

MUZEUM Kultury Wilamowskiej fu Wymysiöejer Kultür

Stowarzyszenie WILAMOWIANIE